

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ АДЛИЯ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА МАЛАКАСИНИ
ОШИРИШ ФАКУЛЬТЕТИ**

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Ўқув ишлари бўйича проректор
_____ **М.Камалов**
“ _ ” _____ **2015й.**

**“ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚНИНГ ЗАМОНАВИЙ РИВОЖЛАНИШ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ ” МОДУЛИ БЎЙИЧА**

ЎҚУВ –УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тузувчи: доц. Ҳ.М.Муҳамедов

Тошкент – 2015

МУЊДАРИЖА

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ	3
МАЪРУЗАЛАР МАТНИ.....	9
1-мавзу. Давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги ҳозирги замон концепциялари.....	9
2-мавзу. Давлат механизмини такомиллаштиришнинг ҳозирги замон тенденциялари.	13
3-мавзу. Ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши: назария ва амалиёти. (2 соат)	16
4-мавзу. Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари. (2 соат).....	20
5-мавзу. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар. (2 соат).....	24
ТАҚДИМОТ	28

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Давлат ва ҳуқуқнинг замонавий ривожланиш тенденциялари” модулининг **мақсади:** жамиятни демократлаштириш шароитида ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи ривожланиш қонуниятлари тўғрисида педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларининг тасаввурларини қайта кўриб чиқиш, қайта баҳолаш асосида уларда давлат ва ҳуқуқнинг замонавий муаммолари ҳақидаги билимларини такомиллаштириш, ушбу соҳа муаммоларини аниқлаш, таҳлил этиш ва баҳолаш кўникма ва малакаларини таркиб топтириш.

“Давлат ва ҳуқуқнинг замонавий ривожланиш тенденциялари” модулининг **вазифалари:**

- давлат ва ҳуқуқнинг асосий масалалари юзасидан чуқур билим олишни таъминлаш;
- давлат ва ҳуқуқнинг тингловчилар томонидан ижтимоий ҳодиса сифатида қабул қилинишига ёрдам бериш; ушбу ҳодисаларнинг ижтимоий муносабатларга инсонпарварлик ғояларини сингдиришдаги, шахс эркинлигини тан олиш ва мустаҳкамлашдаги роли, Ўзбекистон давлати олдида ҳозирги жамият ҳаётини либераллаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида турган давлат-ҳуқуқий муаммолар ва уларнинг ечимларидан келиб чиққан ҳолда ўргатиш;
- мантиқий ва танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантириш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникама ва малакаларига қўйиладиган талаблар

“Давлат ва ҳуқуқнинг замонавий ривожланиш тенденциялари” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида тингловчилар:

- давлат ва ҳуқуқ ривожининг замонавий тенденциялари, давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги замонавий концепциялар, мактаблар ва йўналишлар; глобализация жараёнининг давлат ва ҳуқуқ ривожига таъсирини **билиши** керак;
- ҳозирги замон давлат ва ҳуқуқ ривожининг қонуниятлари ва тенденцияларини таҳлил қилиш; давлат механизми ва ҳуқуқий тартибга солишнинг замонавий тенденцияларини умумлаштириш бўйича **кўникмаларига** эга бўлиши зарур;
- глобаллашув жараёни ва ахборотлашган жамият шароитида ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи ривожланиш муаммоларини мустақил таҳлил этиш; давлат ва ҳуқуқ ривожининг замонавий тенденцияларини ҳал этиш юзасидан ташкилий- ҳуқуқий ечимлар топа олиш; ҳозирги замон ҳуқуқи самарадорлигини ошириш муаммосини Ўзбекистон ҳуқуқ тизими призмаси орқали таҳлил эта билиш, ҳуқуқий нигилизмни бартараф этиш муаммоларини ҳал этиш бўйича таклифлар бера олиш **малакаларини эгаллаши** лозим.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Конституциявий ва маъмурий ҳуқуқ назарияси ва амалиёти” фани каби бир қатор ҳуқуқий “Конституциявий ҳуқуқ”, “Маъмурий ҳуқуқ”, “Маҳаллий давлат ҳокимияти ва ўзини ўзи бошқариш органлари”, “Сайлов ҳуқуқи” йўналишдаги фанлар билан ўзаро боғлиқ ҳамда услубий жиҳатдан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар конституциявий ва маъмурий ҳуқуқ муаммоларни аниқлаш, уларни таҳлил этиш ва баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкламаси			Мустақил таълим	
			жумладан				
			Жами	Назарий	Амалий машғулот		Кўчма машғулот
1.	Давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги ҳозирги замон концепциялари	4	4	2	2		
2.	Давлат механизмини такомиллаштиришнинг ҳозирги замон тенденциялари.	4	4	2	2		
3.	Ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши: назария ва амалиёти.	6	4	2	2		2
4.	Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари.	8	8	2	2	4	
5.	Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар.	8	6	2	4		2
	Жами:	30	26	10	12	4	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги ҳозирги замон концепциялари (2 соат)

Режа:

1. Давлат феномени: турли даражадаги қарашлар.
2. Давлатнинг легистик ва социологик концепциялари.
3. Давлатнинг моҳияти ҳақидаги либертар назария.
4. Давлатнинг элементлари: субстанционал, ҳудудий, институционал.
5. Давлатнинг яхлитлиги ҳақидаги назария.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон давлати моҳияти тўғрисидаги қарашлар.

2-мавзу. Давлат механизмини такомиллаштиришнинг ҳозирги замон тенденциялари. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон давлат ҳокимияти – ижтимоий ҳокимиятнинг муҳим шакли.
2. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш принциплари.

3. Давлат ҳокимиятининг легаллиги.
4. Давлат ҳокимиятининг легитимлиги.

3-мавзу. Ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши: назария ва амалиёти.

(2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон давлатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи.
2. Давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммолари.
3. Ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар.
4. Жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш муаммолари.

4-мавзу. Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари. (2 соат)

Режа:

1. Глобаллашув – ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили сифатида.
2. Ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи.
3. Глобаллашув ва ҳозирги замон давлати функциялари.
4. Ҳалқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли.
5. Глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланиши.

5-мавзу. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушунишни типларга ажратиш муаммолари.
2. Легизм. Позитив ҳуқуқ тушунчасининг назарий асослари.
3. Юснатурализм.
4. Юридик либертаризм. Либертар ҳуқуқни тушунишда ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари.
5. Ҳозирги замон ҳуқуқининг принципи ва функциялари.
6. Юридик онтология, гносеология, аксиология.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон ҳуқуқи ҳақидаги қарашлар.
8. Ижтимоий бошқарув моҳияти ва тушунчаси.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги ҳозирги замон концепциялари (2 соат)

Режа:

1. Давлат феномени: турли даражадаги қарашлар.
2. Давлатнинг легистик ва социологик концепциялари.
3. Давлатнинг моҳияти ҳақидаги либертар назария.
4. Давлатнинг элементлари: субстанционал, ҳудудий, институционал.
5. Давлатнинг яхлитлиги ҳақидаги назария.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон давлати моҳияти тўғрисидаги қарашлар.

2-мавзу. Давлат механизмини такомиллаштиришнинг ҳозирги замон тенденциялари. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон давлат ҳокимияти – ижтимоий ҳокимиятнинг муҳим шакли.
2. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш принциплари.
3. Давлат ҳокимиятининг легаллиги.
4. Давлат ҳокимиятининг легитимлиги.

3-мавзу. Ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши: назария ва амалиёти. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон давлатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи.
2. Давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммолари.
3. Ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар.
4. Жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш муаммолари.

4-мавзу. Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари. (2 соат)

Режа:

1. Глобаллашув – ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили сифатида.
2. Ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи.
3. Глобаллашув ва ҳозирги замон давлати функциялари.
4. Ҳалқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли.
5. Глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланиши.

5-мавзу. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар. (4 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушунишни типларга ажратиш муаммолари.
2. Легизм. Позитив ҳуқуқ тушунчасининг назарий асослари.
3. Юснатурализм.
4. Юридик либертаризм. Либертар ҳуқуқни тушунишда ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари.
5. Ҳозирги замон ҳуқуқининг принципи ва функциялари.
6. Юридик онтология, гносеология, аксиология.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон ҳуқуқи ҳақидаги қарашлар.
8. Ижтимоий бошқарув моҳияти ва тушунчаси.

Кўчма машғулот мазмуни

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатида кўчма машғулот амалга ошириш, педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчиларини амалий малакаларини оширишга хизмат қилади.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ

Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш курс тингловчилари ўзлари танлаган мавзуда битирув лойиҳа ишини ёзиб, тегишли тартибда уни ҳимоя қиладилар.

Модул бўйича мустақил таълим топшириқлари

1. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси ривожланишида ворисийлик ва янгилик.
2. Юриспруденция тизимида “Давлат ва ҳуқуқ ривожининг ҳозирги замон тенденциялари”нинг ўрни, унинг бошқа ижтимоий ва юридик фанлар билан ўзаро алоқаси.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон давлати тўғрисидаги ғояларнинг ифодаланиши.
4. Давлат феномени: турли даражадаги қарашлар.
5. Оммавий-сиёсий ҳокимият.
6. Давлатнинг социологик концепцияси.
7. Давлатнинг легистик концепцияси.
8. Давлатнинг моҳияти ҳақидаги либертар назария.
9. Давлатнинг субстанционал, ҳудудий, институционал элементлари.
10. Давлатнинг яхлитлиги ва суверенитети ҳақидаги замонавий қарашлар.
12. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон давлати моҳияти тўғрисидаги қарашлар.
13. Ҳозирги замон давлат ҳокимияти – ижтимоий ҳокимиятнинг муҳим шакли.
14. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш принциплари.
15. Давлат ҳокимиятининг легаллиги ва легитимлиги.
16. Ҳозирги замон давлатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи.
17. Давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммолари.
18. Ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар.
19. Жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш муаммолари.
20. Ҳозирги замон давлат шакли ривожининг асосий йўналишлари.
21. Ҳозирги замон давлати шакллари хусусиятлари.
22. Кўппартиявийлик шароитида давлат бошқарув шакли ривожигаги динамик ўзгаришлар.
23. Ҳозирги замон давлатлари сиёсий режимларининг ўзига хос жиҳатлари.
24. Мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистон давлати шаклининг эволюцияси.
25. Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари.
26. Глобаллашув – ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили сифатида.
27. Ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи.
28. Глобаллашув ва ҳозирги замон давлати функциялари.
29. Ҳалқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли.
30. Глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари.
31. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланиши.
32. Ижтимоий - ҳуқуқий давлат ва уни шакллантириш йўналишлари.
33. Ўзбекистонда ҳуқуқий ривожланишнинг конституциявий модели.
34. Ижтимоий - ҳуқуқий давлатни тушуниш муаммолари.
35. Ижтимоий давлат ҳақидаги ҳозирги замон концепциялари.
36. Ижтимоий давлат – ҳуқуқий давлат ривожининг янги босқичи сифатида.
37. Ҳозирги замон давлатининг ҳуқуқий-ижтимоий табиати.

38. Ижтимоий-ҳуқуқий давлат – ижтимоий ривожланиш воситаси сифатида.
39. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида инсонпарвар, ижтимоий , ҳуқуқий давлатни шакллантириш тўғрисидаги ғояларнинг ифодаланиши.
40. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар.
41. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушунишни типларга ажратиш муаммолари.
42. Легизм ва унинг моҳияти.
43. Позитив ҳуқуқ тушунчасининг назарий асослари.
44. Юснатурализм ва унинг моҳияти.
45. Юридик либертаризм тушунчаси ва моҳияти.
46. Либертар ҳуқуқни тушунишда ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари.
47. Ҳозирги замон ҳуқуқининг принципи ва функциялари.
48. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон ҳуқуқи ҳақидаги қарашлар.
49. Ҳуқуқ самарадорлиги ва Ўзбекистонда жамиятнинг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг долзарб масалалари.
50. Ҳозирги замон ҳуқуқининг глобал ва миллий миқёсда ривожланиш истиқболлари.

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

1-мавзу. Давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги ҳозирги замон концепциялари

Режа:

1. Давлат феномени: турли даражадаги қарашлар.
2. Давлатнинг легистик ва социологик концепциялари.
3. Давлатнинг моҳияти ҳақидаги либертар назария.
4. Давлатнинг элементлари: субстанционал, ҳудудий, институционал.
5. Давлатнинг яхлитлиги ҳақидаги назария.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон давлати моҳияти тўғрисидаги қарашлар.

МАЪРУЗАНИНГ НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади: Маъруза “Давлат ва ҳуқуқнинг замонавий ривожланиш тенденциялари” модулининг “Ҳозирги замон давлати ва унинг моҳияти тўғрисидаги концепциялар” мавзусига оид билимларнинг тингловчилар томонидан эгаллашига эришишдан иборат. Маърузада давлат феномени ва уни тушуниш масалалари, оммавий-сиёсий ҳокимият, давлатнинг социологик концепцияси, давлатнинг легистик концепцияси, давлатнинг либертар концепцияси ҳамда давлатнинг субстанциявий, ҳудудий ва институциявий элементлари тўғрисида билимлар тингловчиларга етказилади. Дарс жараёнида мавзуга оид муҳим масалалар бўйича савол-жавоб, мунозаралар олиб борилади, слайдлар намойиш этилади, тарқатма материаллардан фойдаланилади.

Маъруза натижасида тингловчи:

-давлат феномени ва уни тушуниш муаммолари бўйича аниқ ўз позицияга эга бўлади;

-оммавий-сиёсий ҳокимият ҳақида батафсил билимга эга бўлади;

-давлатнинг социологик концепцияси тўғрисида илмий тасаввурга эга бўлади;

-давлатнинг легистик концепцияси ва унинг аҳамияти ҳамда заиф жиҳатлари тўғрисида билимларга эга бўлади;

- давлатнинг либертар концепцияси мазмуни ва унинг прогрессив характери ҳақида билимларга эга бўлади;

- давлатнинг субстанциявий, ҳудудий ва институциявий элементлари ҳақидаги билимларни ҳозирги замон давлатига тадбиқ эта олиши.

-мавзуни ўрганиш натижасида тингловчи ҳозирги замон давлатининг моҳиятини малакали равишда тушуна олади.

МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ

* маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган замонавий педтехнологиялар ва ахборот-коммуникатив технологиялардан фойдаланилади;

* маърузада мавзунинг долзарблиги, унинг ўрганилганлик даражаси, ҳал этилиши керак бўлган масалалар таҳлил этилади;

* мавзуга оид миллий ва халқаро қонунчилик билан таништирилиб, уларнинг мазмуни ҳал этилади;

* слайдлар ёрдамида мавзунинг асосий жойлари тингловчилар онгига сингдирилади;

* мавзунинг мураккаб ёки мунозарали жойлари тингловчилар иштирокида таҳлил этилади;

* маъруза охирида асосий тушунчалар, мунозарали масалалар умумлаштирилиб, маърузага яқун ясалади.

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР.

*«**Давлат**» атамаси - давлатли – ташкиллашган ҳамжамият маъносида; давлат ҳокимияти маъносида; давлат органлари тизими маъносида ишлатилади.

* **Давлат ва ҳуқуқни тушунишнинг типларига** мувофиқ ҳолда турлича концепциялар шаклланган, хусусан, позитивистик тип доирасида социологик ва легистик, ҳуқуқни тушунишнинг неопозитивистик юридик типи доирасида эса либертар концепция шаклланган.

* **Социологик концепциянинг** барча кўринишлари учун умумий жиҳат бўлиб, давлатнинг юридик табиатини инкор этиш, унинг кучга таяниш жиҳатини эса мутлоқлаштириш ҳисобланади.

* **Давлатнинг легистик концепцияси** давлат деганда сиёсий ҳокимиятнинг қонунлар билан расмийлаштирилган аппаратини, унинг қонунга мувофиқ ташкил этилишини ва амал қилишини, ҳокимият органларининг қонуний компетенциясини тушунади.

МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ

Давлат тўғрисида жуда кўп қарашлар мавжудлигига қарамасдан, ҳозиргача ушбу ҳодиса тўғрисида аниқ-тиниқ, умум эътироф этилган таъриф мавжуд эмас. Австриялик ҳуқуқшунос Ганс Кельзен (легистик ёндашув вакили) ўринли таъкидлаганидек, давлат сўзи кўпинча жамиятни ифодалаб, баъзан миллат ёки ҳудудни белгилаб ҳам айтилади. Давлат тўғрисидаги назариянинг етарли эмаслигига сабаб, кўпинча тадқиқотчилар турли атамаларни бир маънода ва аксинча бир хил маънодаги атамаларни турли мазмунда қўллашлари ҳамдир.

Кельзеннинг фикрича давлат тушунчаси қўйидаги маъноларда қўлланиши мумкин:

1. Давлат аввало соф юридик ёндашув, нуқтаи-назар орқали қараб чиқилмоғи лозим. **У юридик шахс, «ҳуқуқий феномен»,** ўзига ҳос корпорация сифатида намоён бўлиши мумкин. Давлат миллат миқёсидаги ҳуқуқий тартибдир. Юридик феномен сифатидаги давлат билан ҳуқуқ ўртасидаги муносабат худди ҳуқуқ билан индивидуум ўртасидаги муносабат тарзида қаралмоғи керак.

Кельзеннинг фикрича, давлат ҳуқуқни ўрнатиши ёки санкциялашдан қатъи-назар, худди индивиддек бўлиши, яъни ўз хатти ҳаракатида ҳуқуқ билан боғлиқ бўлиши керак.

2. Давлат тушунчаси социологик маънода ҳам ишлатилиши мумкин. Бу тарзда қараганда давлат қандайдир **«социологик бирлик»,** ҳуқуқий тартиб ва ҳуқуқий реалликдан мустақил мавжуд бўлган «социал реаллик» сифатида ҳам қаралиши мумкин.

Социологик нуқтаи-назардан қаралган давлат учун ҳос бўлган жиҳат – унинг жамиятни бошқариш юзасидан ваколатларнинг бир қанча органларга берилганлиги, бир қатор органлар қўлида тўпланганлигидир. Шу боис жамиятда бир неча ҳокимий ваколатга эга бўлган тузилмалар мавжуд бўлади.

3. Давлат тушунчаси жонли, табиий организм сифатида ҳам белгиланиши мумкин. Бу ёндошувга асосланган ҳолда, давлат **«социал биология шакли»** сифатида намоён бўлади. Кельзеннинг бу қарашлари давлатнинг пайдо бўлиш тўғрисидаги органик назария тарафдорлари томонидан қўлланилган.

4. Кельзен ва унинг тарафдорлари давлатни «нормалар тизими», **«норматив тартиб»**, «сиёсий ташкилланган жамият» «давлат-ҳокимият» деб белгилашган, таърифлашган.

Кельзеннинг фикрича, давлат сиёсий характерга эга, ва у аввало сиёсий ташкилот сифатида намоён бўлади, чунки у «куч, мажбурлов ишлатиш тартибини» белгилайди, зеро у «куч ишлатишга бўлган монопол ҳуқуқга эга»¹.

Давлатнинг бош жиҳатлари бўлиб, қўйидагилар ҳисобланади:

1. давлат-ижтимоий ҳодиса;
2. давлат-сиёсий ҳодиса;
3. давлат- муайян вазифаларни ҳал этишга қаратилган ўз таркиби ва тузилмасига эга.

«Давлат» атамаси уч хил маънода:

- 1) давлатли – ташкиллашган ҳамжамят маъносида;
- 2) давлат ҳокимияти маъносида;
- 3) давлат органлари тизими маъносида.

Бу уч ҳолатда ҳам, давлат ҳокимияти сифатидаги оммавий-сиёсий ҳокимиятни ташкил этиш ва амал қилиш ҳақида, бироқ унинг турли жабҳалари ҳақидаги гап кетмоқда.

Давлат ва ҳуқуқни тушунишнинг типларига мувофиқ ҳолда турлича концепциялар шаклланган, хусусан, позитивистик тип доирасида социологик ва легистик, ҳуқуқни тушунишнинг неопозитивистик юридик типи доирасида эса либертар концепция шаклланган.

Социологик концепциянинг барча кўринишлари учун умумий жиҳат бўлиб, давлатнинг юридик табиатини инкор этиш, унинг кучга таяниш жиҳатини эса мутлоқлаштириш ҳисобланади. Бу кучга урғу берадиган концепциядир.

Бу назариянинг давлатга таърифи қўйидагича: давлат бу муайян ҳудудда яшайдиган аҳолига нисбатан энг маъқул (энг кучли, олий, суверен) ҳокимият ташкилоти. **Давлатнинг легистик концепцияси** давлат деганда сиёсий ҳокимиятнинг қонунлар билан расмийлаштирилган апаратини, унинг қонунга мувофиқ ташкил этилишини ва амал қилишини, ҳокимият органларининг қонуний компетенциясини тушунади. Бу назария давлатни аслида амалда конституциявий ва маъмурий қонунчилик қоидалари, суд тузилишига ва бошқа давлат органларига оид қонунчилик қоидаларига тенглаштиради.

Шу ўринда **социологик ва легистик концепцияларнинг фарқи** яққол кўзга ташланади: социологик концепция ҳокимиятнинг (ҳокимий муносабатларнинг) фақат фактик муносабатларигагина урғу берса ва ҳокимиятнинг қонуний шаклини эътибордан четда қолдирса, легистик концепция, аксинча, фактик сиёсий муносабатлардан узоқлашиб, давлатни у ҳақдаги қонун ҳужжатлари қоидалари билан тенглаштиришади, ҳокимият қонунда белгилангандан бошқача тарзда фаолият юргизиши мумкинлиги бу назария томонидан ҳисобга олинмайди.

¹ Қаранг: Проблемы теории государства и права. Под ред. проф. М.Н.Марченко. М.:Юристь.2004.С.74.

Либертар концепцияга кўра, давлат тушунчаси оммавий-сиёсий ҳокимиятнинг ташкилотини назарда тутди, бироқ, албатта, фақатгина ҳуқуқий типда ташкил этилган ҳокимиятни тақозо қилади.

Ҳозирги замон халқаро ҳуқуқида миллат тушунчаси икки хил маънода ишлатилишини таъкидлаш зарур. Аввало «этнос» атамасининг синоними сифатида, сўнгра халқаро ҳуқуқида давлат атамасининг синоними сифатида қўлланилади. Айни пайтда «миллат» муайян давлатга мансублик, фуқаролик сифатида англанилади. Бундай ёндашув давлатни инсонлар ҳамжамияти сифатида тушуниш билан боғлиқ ҳолда шакланган бўлса керак. Дарвоқе халқаро ҳуқуқ нуқтаи назарича «миллат» бу – «давлат ташкил этувчи» халқдир, бу халқнинг таркибига этник жиҳатидан қатъи назар барча аҳоли киради.

Шундай қилиб, **давлатнинг субстанциявий элементи** – миллат, яъни сиёсий-ҳуқуқий умумлашма-бирлик бўлиб, у ташқи сиёсий ўз тақдирини белгилаш натижасида вужудга келади ва унинг доирасида этник гуруҳларнинг ички ўз тақдирини белгилаш ҳуқуқи амалга оширилиши мумкин. Давлатнинг худудий элементи унинг субстанциявий элементи билан узвий боғлиқдир. Давлатнинг худудий элементи бу муайян худуд бўлиб, унга нисбатан давлатни ташкил этган тегишли этнос ватанга эга бўлиш ҳуқуқига эга.

СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

1. Ижтимоий сиёсий ҳодиса сифатидаги давлат (феномени)
2. Оммавий-сиёсий ҳокимият ва давлат
3. Давлатнинг социологик концепциясини тавсифланг
4. Давлатнинг легистик концепциясини тавсифланг
5. Давлатнинг либертар концепцияси моҳиятини ёритинг
6. Персонацентрик цивилизациянинг моҳияти
7. Системацентрик цивилизацияда давлат ва шахс
8. Давлатнинг субстанциявий, худудий ва институциявий элементлари

МУСТАҚИЛ ИШ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Давлатни тушуниш муаммолари тавсифи
2. Давлатни тушунишдаги ёндашувлар ўзаро нисбати
3. Давлат ва цивилизация: ўзаро муносабат
4. Давлат феномени ва ҳозирги замон

МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

1. Исломов З.М. Проблемы теории государства и права современности. Т-ТГЮИ. 2006 – 460 с. С. 49, 53, 55, 59, 60, 62.
2. Проблемы общей теории права и государства. Учебник / под общ. Ред. В.С.Нерсесянца. 2-е изд. Пересмотр.- М.:Норма: ИНФРА-М, 2010. -816с. –С. 525, 529, 548, 552, 554.
3. Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси муаммолари. Ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. З.М.Исломов. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – 236 б. –Б.24, 30, 35, 39, 42, 47, 49.

2-мавзу. Давлат механизмини такомиллаштиришнинг ҳозирги замон тенденциялари.

Режа:

1. Ҳозирги замон давлат ҳокимияти – ижтимоий ҳокимиятнинг муҳим шакли.
2. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш принциплари.
3. Давлат ҳокимиятининг легаллиги.
4. Давлат ҳокимиятининг легитимлиги.

МАЪРУЗАНИНГ НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади: “Давлат ва ҳуқуқ ривожининг ҳозирги замон тенденциялари” модулининг “Давлат механизмини такомиллаштиришнинг ҳозирги замон тенденциялари” мавзусига оид энг янги билимларнинг тингловчилар томонидан эгаллашларига эришишдир. Маъруза давлат механизмини тушуниш масаласи, давлат механизми ва давлат аппарати ўртасидаги нисбат, ҳокимиятлар бўлиниши принципи амалиёти, давлат механизмида қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти органлари, Ўзбекистон Республикаси давлат механизмини ислоҳ этиш масалалари ҳақида билимларни магистрлар томонидан эгаллашига қаратилган. Дарс жараёнида мавзуга оид муҳим масалалар бўйича савол-жавоб, мунозаралар олиб борилади, слайдлар намойиш этилади, тарқатма материаллардан фойдаланилади.

Маъруза натижасида тингловчи:

- давлат механизмини тушуниш юзасидан аниқ позицияга эга бўлиш;
- давлат механизми ва давлат аппарати ўртасидаги нисбат масаласида ўз фикрига эг бўлиш;
- ҳокимиятлар бўлиниши принципи – давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий шакли эканлиги назарий, ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатдан асослай олиш;
- давлат механизмида қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти органларининг тугган ўрнини аниқлай олиш;
- Ўзбекистон Республикаси давлат механизмини ислоҳ этиш муаммолари ва ечимларини илгари суриш.

МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ

- * маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган замонавий педтехнологиялар ва ахборот-коммуникатив технологиялардан фойдаланилади;
- * маърузада мавзунинг долзарблиги, унинг ўрганилганлик даражаси, ҳал этилиши керак бўлган масалалар таҳлил этилади;
- * мавзуга оид миллий ва халқаро қонунчилик билан таништирилиб, уларнинг мазмуни ҳал этилади;
- * слайдлар ёрдамида мавзунинг асосий жойлари тингловчилар онгига сингдирилади;
- * мавзунинг мураккаб ёки мунозарали жойлари тингловчилар иштирокида таҳлил этилади;
- * маъруза охирида асосий тушунчалар, мунозарали масалалар умумлаштирилиб, маърузага яқун ясалади.

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

*”**Механизм**” - бу доимо бирор субъектга функционал жиҳатдан, яъни унинг вазифаларидан келиб чиққан ҳолда баҳо беришдир.

* **Давлат органи** бу - давлатнинг вазифа ва функцияларини амалга оширадиган давлат аппаратининг таркибий бўғинидир.

* Давлат органлари қуйидаги **мезонлар** асосида таснифланади:

1. ташкил этилиш **усулига** қараб.
2. ҳокимий ваколатларининг **ҳажмига** қараб.
3. компетенцияларнинг **кенглигига** қараб.
4. ҳокимиятлар бўлиниши **принципига** қараб.
5. Қарорларни қабул қилиш **тартибига** қараб ва бошқалар.

МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ

“Механизм” атамаси давлат ҳокимиятини амалга оширишга нисбатан алоҳида бир мазмун кашф этади.”Механизм” - бу доимо бирор субъектга функционал жихатдан, яъни унинг вазибаларидан келиб чиққан ҳолда баҳо беришдир. Шу боис ҳам “механизм” атамаси давлат органларининг тузилмавий тизимини ифодалаш учун эмас, балки давлат аппарати ва унинг таркибий элементларининг функционал хусусиятларини тавсифлаш учун асқотиши мумкин². Шу маънода, демак, давлат ҳокимиятини амалга ошириш ёки давлатнинг амал қилиши ҳақида сўз юритиш мумкин.

Агар бир давлатнинг механизмини, йирик бир тизим деб оладиган бўлсак, бу тизим, ўз навбатида, ўз ичига бир неча кичик тизимларни олади. Масалан Ўзбекистоннинг давлат механизми йирик бир тизим бўлса, унинг таркибига кирувчи кичик тизим сифатида давлатнинг юқори органларини кўрсатиш мумкин. Ўзбекистон давлатининг юқори органларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Ўзбекистон Республикаси Президенти, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси каби органларни киритиш мумкин.

Давлат органи бу - давлатнинг вазифа ва функцияларини амалга оширадиган давлат аппаратининг таркибий бўғинидир. Давлат органи муайян иқтисодий, ташкилий алоҳидалик ва мустақиллик билан тавсифланади. Демак, ҳар бир орган учун унинг ўз олдига қўйган вазифаларини бажариши учун зарур бўлган ҳажмда давлатнинг маблағи ажратилади ва у бу маблағни қонунда белгиланган тартиб ва доирада ишлатади.

Илмий ва ўқув адабиётда давлат органлари қуйидаги мезонлар асосида таснифланади:

1. ташкил этилиш усулига қараб.
2. ҳокимий ваколатларининг ҳажмига қараб.
3. компетенцияларнинг кенглигига қараб.
4. ҳокимиятлар бўлиниши принципига қараб.
5. Қарорларни қабул қилиш тартибига қараб ва бошқалар.

Ўзбекистон Республикасида ҳокимиятлар бўлиниши принципи шунда кўринадики, мамлакатда қонун чиқарувчи ҳокимият Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан амалга оширилади.(76-модда); Ўзбекистон Республикаси Президенти бошлиғи ҳисобланадиган ижро ҳокимияти Вазирлар Маҳкамаси томонидан амалга оширилади; Суд ҳокимияти – Ўзбекистон Республикаси Конституциявий Суди, Ўзбекистон Республикаси Олий суди, Ўзбекистон Республикаси хўжалик Суди бошчилик қиладиган тегишли судлар тизими томонидан амалга оширилади.

Юқоридагилардан кўришиб турибдики, Ўзбекистон давлат ҳокимияти тизимида ҳокимиятлар бўлиниши принципининг ҳуқуқий, ташкилий асослари мавжуд, эндиги муҳим вазифа – ҳокимиятлар бўлиниши принципини реал, том маънода амалга оширишни таъминлашдир. Суд ҳокимиятининг ислоҳ этиш борасидаги саъй ҳаракатлар давлатимизнинг бу мақсадга эришиш йўлидан қатъий кетаётганлигидан далолат бериб турибди, зеро мустақил суд ҳокимияти – ҳуқуқий тараққиёт белгиси, ҳуқуқий давлат қуришнинг муҳим шартларидан биридир.

Ҳуқуқий давлат қуришда ва ҳуқуқий давлатнинг фаолиятида қонун устиворлиги, қонунларнинг тўла ижро этилиши муҳим аҳамиятга эгадир. Ушбу вазифани бажаришда прокуратура органларининг фаолияти муҳим ўрин тутаяди. Прокуратура органлари барча

² Проблемы общей теории права и государства. М.:Инфра. 2004. 567 с.; Исламов З. Общество.Государство. Право. Т.: Адолат. 2001. 249 б.

хуқуқ субъектлари, яъни давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмалари, хўжалик юритувчи субъектлар ва фуқаролар томонидан қонунларнинг тўлиқ ва аниқ, бир хилда бажарилиши устидан назорат қилади.

Давлат механизми, унинг тушунчаси, таркибий элементлари, давлат органи, давлат органининг хусусиятлари, давлат аппарати ишини ташкил этишнинг ташкилий принципи сифатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи ва унинг амалиёти ҳамда давлат механизмининг амал қилиш амалиётига таянган ҳолда таъкидлаш лозимки, давлат механизми жамият тараққиётидаги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маънавий ўзгаришларнинг инъикоси сифатида жамият тараққиётига монанд олда, ҳам шаклан, ҳам функционал ўзгариб боради.

Давлатнинг моҳияти, мақсади, вазифалари ва функцияларининг ўзгариши адекват тарзда давлат механизмида ҳам тегишли ўзгаришларни тақозо этади. Давлат механизми ривожда икки тенденция: давлат аппаратининг борган сари ҳажман кўпайиши ва бошқарувни ихчамлаштириш зарурати ўртасидаги кураш ўзаро зиддиятли бирликда амал қилади.

СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

1. Давлат ва давлат механизми ўртасидаги нисбат
2. Давлат механизми таркибида давлат аппарати
3. Давлат органлари ва уларнинг таснифи
4. Давлат ҳокимиятиин ташкил этишда ҳокимиятлар бўлиниши принципи
5. Ҳозирги замонда қонун чиқарувчи органларнинг давлат механизмида тугган ўрни
6. Ижро ҳокимияти ва унинг органларини тавсифланг
7. Давлат механизмида суд органларининг тугган ўрни
8. Ўзбекистонда давлат механизмини такомиллаштириш жараёни тавсифи

МУСТАҚИЛ ИШ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Давлат механизмини тушуниш бўйича қарашларнинг ўзаро фарқли жиҳатларини аниқланг
2. Давлат механизми ва давлат аппарати ўртасидаги нисбат масаласи
3. Ҳокимиятлар бўлиниши принципини Ўзбекистон давлат ҳокимияти тизими орқали тушунтиринг
4. Давлат механизмида қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти органлари ўртасидаги “бир-бирини тийиб, ўзаро мувозанатда ушлаш” механизми мазмунини ёритиб беринг

МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

1. Исломов З.М. Проблемы теории государства и права современности. Т- ТГЮИ. 2006. – 460 с. С.133, 135, 144, 150.
2. Проблемы общей теории права и государства. Учебник / под общ. Ред. В.С.Нерсесянца. 2-е изд. Пересмотр.-М.:Норма:ИНФРА-М, 2010. -816с. –С. 525, 529, 548, 552, 554.
3. Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси муаммолари. Ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. З.М.Исломов. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – 236 б. – Б. 52, 59, 62, 67, 72.

3-мавзу. Ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши: назария ва амалиёти. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон давлатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи.
2. Давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммолари.
3. Ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар.
4. Жаҳмиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш муаммолари.

Маърузанинг асосий мақсади: Тингловчилар томонидан ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши принципини, давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммоларини, ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатларни, Ўзбекистонда жаҳмиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш муаммоларини билишдан иборат.

Маърузада ҳозирги замон давлати шаклини тушуниш масалалари ва ривожланиш тенденциялари, ҳозирги замон давлатлари бошқарув шакли, ҳозирги замон кўп миллатли давлат шароитида давлат тузилиши шакллари муаммолари, ҳозирги замон давлати сиёсий режими ва унинг кўринишлари, ҳозирги замон давлати ва Ўзбекистоннинг вазифалари ва функциялари ҳақида билимлар берилади. Дарс жараёнида мавзуга оид муҳим масалалар бўйича савол-жавоб, мунозаралар олиб борилади, слайдлар намоёниш этилади, тарқатма материаллардан фойдаланилади.

Маъруза натижасида тингловчи:

- ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши принципининг асосий моҳияти бўйича чуқур билимларга эга бўлиш;

-ҳозирги замон давлатларида давлат ҳокимияти тармоқлари ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг муаммолари ҳақида тасаввурга эга бўлиш;

-ҳозирги замон кўп миллатли давлат шароитида давлат тузилиши шакллари муаммолари, ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар ҳақида тўла тасаввурга эга бўлиш ва амалиётда қўллаш олиш;

-ҳозирги замон давлати сиёсий режими ва унинг кўринишлари ҳақида малакали билимлар мажмуасига эга бўлиш;

-ҳозирги замон давлати функциялари, Ўзбекистоннинг ҳозирги замондаги вазифаларига олган билимларини қўллаш олиш.

МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:

* маърузани ўқиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган замонавий педтехнологиялар ва ахборот-коммуникатив технологиялардан фойдаланилади;

* маърузада мавзунинг долзарблиги, унинг ўрганилганлик даражаси, ҳал этилиши керак бўлган масалалар таҳлил этилади;

* мавзуга оид миллий ва халқаро қонунчилик билан таништирилиб, уларнинг мазмуни ҳал этилади;

* слайдлар ёрдамида мавзунинг асосий жойлари талабалар онгига сингдирилади;

* мавзунинг мураккаб ёки мунозарали жойлари тингловчилар иштирокида таҳлил этилади;

* маъруза охирида асосий тушунчалар, мунозарали масалалар умумлаштирилиб, маърузага яқун ясалди.

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

* **Давлатни унинг шакли нуқтаи назаридан ўрганиш** - бу унинг тузилиши, унинг асосий таркибий қисмлари, ички тузилиши, давлат ҳокимиятини амалга оширишнинг асосий услубларини аниқлашга, яъни муайян давлатда ҳокимиятнинг ташкил этилиши, уни амалга оширадиган органлар ҳамда ушбу органларнинг ташкил этилиш тартиби ва ваколатлари нималардан иборат эканлигини тушуниб етишга имкон беради.

* **Давлат шаклига таъсир этувчи омиллар** бу - давлатнинг моҳияти, давлатнинг типи, сиёсий кучлар нисбати, аҳолининг миллий таркиби, тарихий анъаналар, мамлакатнинг ҳудуди кўлами кабилардир.

* **Миллий-маданий автономия** – бу алоҳида этник гуруҳларни махсус мақоми тушунилиб, у кўп миллатли давлатда учрайдиган зиддиятларни ҳал этишнинг ҳуқуқий шаклидир.

* **Аралаш (ярим президентлик) республика** -бунда ҳам президентлик, ҳам парламентлик республикасига хос хусусиятлар уйғунлашган ҳолда, айна пайтда уларга умуман хос бўлмаган янги жиҳатлар мавжудлиги билан тавсифланади. Чунончи, бу шаклига ҳукумат ва президент ўртасида тўғридан-тўғри юридик алоқанинг йўқлиги характерлидир.

МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ

Давлатни унинг шакли нуқтаи назаридан ўрганиш эса - бу унинг тузилиши, унинг асосий таркибий қисмлари, ички тузилиши, давлат ҳокимиятини амалга оширишнинг асосий услубларини аниқлашга имкон беради, яъни муайян давлатда ҳокимият қандай ташкил этилган, қайси органлар томонидан амалга оширилган, бу органларнинг ташкил этилиш тартиби ва ваколатлари нималардан иборат – каби саволларга жавоб беради.

Давлат шаклига таъсир этувчи омиллар:

- давлатнинг моҳияти;
- давлатнинг типи;
- сиёсий кучлар нисбати;
- аҳолининг миллий таркиби;
- тарихий анъаналар;
- мамлакатнинг ҳудудий сатҳи ва шу кабилар.

Л.Гумпловичнинг ўринли таъкидича, «давлатнинг фарқланиши ёки давлат шаклларининг хилма-хиллиги ҳақидаги таълимот, худди давлат тушунчасининг таърифи каби аниқ белгиланмаган ва ўзгарувчандир»³.

Демак, давлат шакли ҳақида аниқ таълимотнинг йўқлиги объектив тусга эга бўлиб, бу ҳолат давлат шаклининг турли омиллар таъсири остида доимо ўзгариб туриши билан ҳам боғлиқ.

Кўп миллатли давлатда давлат тузилиш шаклининг мақбул кўриниши бўлиб, миллий давлат федерацияси ҳисобланади.

Сиёсий-ҳуқуқий (атама, ҳодиса) ҳисобланган «миллатларнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш» ҳуқуқи мазмунида ҳам ўзгариш бўлмоқда. Айна пайтда биронтаям давлат Конституциясида федерация таркибидан чиқиш ҳуқуқи мустаҳкамланмаган.

Кўп миллатли давлатлар давлат тузилишида автономия шаклини қўллайдилар. Автономиянинг:

- **миллий -худудий**

³ *Общее учение о государстве.* СПб., 1910, с.221 // Хавола олинди: Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. М., «Новый юрист»-1999.165 с.

- **миллий-маданий** кўринишлари мавжуд.

Миллий -худудий автономия – ўзига хос миллий давлатлар шаклида бўлиб, улар ўз Конституцияси, қонунчилиги, ҳукумати, олий суд органи, фуқаролигига эга бўлишади.

Миллий-маданий автономия – бу алоҳида этник гуруҳларни махсус мақоми тушунилиб, у кўп миллатли давлатда учрайдиган зиддиятларни ҳал этишнинг ҳуқуқий шакли ҳисобланади.

Миллий-маданий автономиянинг ғоялари XX аср бошларида Австро-Венгрия учун Австрия социал-демократлари лидерлари Карл Реннер, Отто Бауэр ва бошқалар томонидан ишлаб чиқилган.

Парламент республикаларида президентнинг мавқеи (ҳолати) асосан формал-шаклий тусдадир, реал ҳокимият ҳукумат бошлиғи - премьер-министрга мансубдир. Соф парламентлик республикаларига мисол сифатида ГФР, Италия, Ҳиндистонни кўрсатиш мумкин.

Президентлик республикаси - бунда аҳоли фақат олий вакиллик қонун чиқарувчи органигина сайлаб қолмай, балки давлат бошлиғи - Президентни ҳам сайлайди ва у айна пайтда ижро ҳокимиятининг ҳам бошлиғи ҳисобланади. Бундай республикаларда Президент парламент республикасига қараганда кенгроқ ҳуқуққа, мустақилликка эга бўлади.

Президент ўз ваколатларини суистеъмол қилишнинг олдини олиш мақсадида, Конституцияда “ўзаро бир-бирини тийиб туриш” мувозанатни сақлашга қаратилган мураккаб тадбирий чоралар мустаҳкамланиб қўйилган. Бу Президентнинг «вето» ҳуқуқи, президент импичменти институти ва ҳ. Президент республикасида ҳокимият турлари бир-биридан мустақилдир, кўпинча ижро ҳокимияти парламент олдида жавобгар бўлмайди.

Аралаш (ярим президентлик) республикада ҳам президентлик, ҳам парламентлик республикасига хос хусусиятлар уйғунлашган ҳолда, айна пайтда уларга умуман хос бўлмаган янги жиҳатлар мавжудлиги билан тавсифланади. Чунончи, бу шаклига ҳукумат ва президент ўртасида тўғридан-тўғри юридик алоқанинг йўқлиги характерлидир.

Бир қатор давлатларда халқ томонидан сайланган президент формал-юридик маънода ижро ҳокимиятига раҳбарлик қилмайди, конституцияга кўра, унга раҳбарлик ҳукуматга юклатилган (РФ), аммо Президентнинг ҳукуматни шакллантиришига парламентнинг қуйи палатаси ишонч билдириши конституцияда мустаҳкамлаб қўйилиши мумкин.

Аралаш тип бошқарувли республикаларга (Франция, Португалия, Руминия, Туркия, Финляндия, Хорватия, Яман ва б.) тегишли бўлган белгилардан бири - бу президентнинг, парламент ёки унинг қуйи палатасини, ижро ҳокимияти билан енгиб бўлмайдиган низо пайдо бўлиб қолиши муносабати билан, тарқатиб юбориш ҳуқуқидир.

Республика шаклида аҳолининг давлатни бошқаришда қатнашуви энг кўп таъминланади.

Муайян сиёсий режимнинг шаклланишига таъсир этувчи **объектив омиллар** қуйидагилардир:

- 1) иқтисоднинг характери: унинг марказлашуви ёки номарказлашуви, режалаштирилганлиги ёки бозор иқтисодиётининг амал қилиши;
- 2) жамиятнинг ривожланиш даражаси;
- 3) жамиятнинг умумий, сиёсий ва ҳуқуқий маданияти;

- 4) давлат типи ва шакли;
- 5) жамиятда ижтимоий-синфий кучлар нисбати;
- 6) тарихий, миллий, диний ва маданий анъаналар;
- 7) жамият тепасида турган сиёсий элитанинг хусусияти.

СЕМИНАР САВОЛЛАРИ

1. Ҳозирги замон давлатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи.
2. Давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммолари.
3. Ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар.
4. Жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда давлат ҳокимиятини ислоҳ этиш муаммолари.

МУСТАҚИЛ ТАЙЁРЛАНИШ УЧУН САВОЛЛАР

1. Ҳозирги замон давлати шакли ривождаги асосий тенденциялар
2. Кўп миллатли давлатлар шароитида давлат тузилиш шакли хусусиятлари
3. Глобализация жараёнларининг давлат шакли ва функцияларига таъсири
4. Ўзбекистон Республикаси функциялари ва уларга таъсир этувчи омиллар

МУСТАҚИЛ Ўқиш учун адабиётлар:

1. Исломов З.М. Проблемы теории государства и права современности. Т-ТГЮИ. 2006 – 460 с. С. 81, 113, 116, 118, 125.
2. Проблемы общей теории права и государства. Учебник / под общ. Ред. В.С.Нерсесянца. 2-е изд. Пересмотр.-М.:Норма:ИНФРА-М, 2010. -816с. –С. 525, 529, 548, 552, 554.
- 3.Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси муаммолари. Ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. З.М.Исломов. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – 236 б. –Б. 81,86, 92, 97,105, 107.

4-мавзу. Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари. (2 соат)

Режа:

1. Глобаллашув – ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили сифатида.
2. Ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи.
3. Глобаллашув ва ҳозирги замон давлати функциялари.
4. Халқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли.
5. Глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланиши.

МАЪРУЗАНИНГ НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади: “Глобаллашув жараёнлари шароитида давлат функцияларининг ривожланиш тенденциялари” мавзусининг тингловчилар томонидан чуқур ўзлаштирилишига эришиш. Маърузада глобаллашув – ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили, ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи, глобаллашув ва ҳозирги замон давлати функциялари, халқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли, глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари, Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланишига оид билимлар берилади.

Дарс жараёнида мавзуга оид муҳим масалалар бўйича савол-жавоб, мунозаралар олиб борилади, слайдлар намойиш этилади, тарқатма материаллардан фойдаланилади.

Маъруза натижасида тингловчи:

-глобаллашув жараёни ва унинг ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларга таъсири ҳақида билимларга эга бўлиш;

-ҳозирги замон глобал муаммолари ҳақида умумий тасаввурга эга бўлиш ва шу аснода бу жараённинг моҳиятини тўла англаш ва муаммолар ечими ҳақида ўз позициясига эга бўлиш;

-глобаллашувнинг ҳозирги замон давлати функцияларига таъсири йўналишлари бўйича чуқур билимларга эга бўлиш;

-халқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг ролини англаб, интеграциялашув жараёни моҳиятини тушуна олиш;

- глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари диалектик ривожланиши ҳақида билимларга эга бўлиш;

-Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланиши.

МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:

* маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган замонавий педтехнологиялар ва ахборот-коммуникатив технологиялардан фойдаланилади;

* маърузада мавзунинг долзарблиги, унинг ўрганилганлик даражаси, ҳал этилиши керак бўлган масалалар таҳлил этилади;

* мавзуга оид миллий ва халқаро қонунчилик билан таништирилиб, уларнинг мазмуни ҳал этилади;

* слайдлар ёрдамида мавзунинг асосий жойлари талабалар онгига сингдирилади;

* мавзунинг мураккаб ёки мунозарали жойлари тингловчилар иштирокида таҳлил этилади;

* маъруза охирида асосий тушунчалар, мунозарали масалалар умумлаштирилиб, маърузага яқун ясалади.

ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

***Глобализация** — бу бутун жахон иқтисодий, сиёсий ва маданий интеграцияси ва унификацияси жараёни.

* **Глобализациянинг натижалари** бўлиб, халқаро меҳнат тақсимоли, бутун планета миқёсида капитал, инсон ва ишлаб чиқариш ресурсларининг миграцияси (эркин айланиб юриши) ҳамда турли мамлакатлар маданиятининг яқинлашуви ва қўшилиб кетиши ҳисобланади.

***Глобализациянинг давлат функцияларига таъсири** - ички ва ташқи функцияларнинг ўзаро алоқаси кучаймоқда, ички функциялар ҳам тобора халқаро аҳамият касб этмоқда ва ташқи олам билан боғлиқлиги кучаймоқда ва шу тариқа ички функцияларнинг ривожини ҳам халқаро ҳамжамиятнинг манфаатларини эътиборга олган ҳолда амалга оширилмоқда.

* **Янги бўлиниш** - “биринчи дунё” – асосан учта кучли марказ билан: АҚШ, ЕИ давлатлари ва Япония, бу гуруҳга молиявий маблағ ва ахборотларнинг 80% тўғри келади, “иккинчи дунё” – биринчи гуруҳдан кейин кетаётган давлатлар – Хитой, Ҳиндистон, Россия ва б. давлатлар; “учинчи гуруҳга”- кам ривожланган, қолоқроқ давлатлар киради.

МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ

Таъкидлаш керакки, илмий адабиётларда мазкур атамага турлича ёндашувлар мавжуд, хусусан, унга ижобий ёндашув билан бир қаторда салбий қараш ва баҳолашлар мавжуд. (Глобалистлар ва антиглобалистлар). Глобаллашув ҳақида энг тарқалган фикр шундан иборатки, бу жараён ҳозирги замон иқтисоди, сиёсий ривожланиши, экологик мувозанатни таъминлашнинг хусусияти бўлиб, айни пайтда бу жараён инсоният цивилизациясига турли хавф-хатарлар етказди. Глобализация – бу бутун жахон иқтисодий, сиёсий ва маданий интеграцияси ва унификацияси жараёни. Халқаро валюта фондининг таърифига кўра, “Глобализация бу – бутун дунёда товарлар, хизматлар ва капиталнинг тобора ўсиб бораётган интеграцияси ва эркин кўчиб юриши”.

Глобализациянинг давлат функцияларига таъсири:

- ички ва ташқи функцияларнинг ўзаро алоқаси кучаймоқда, ички функциялар ҳам тобора халқаро аҳамият касб этмоқда ва ташқи олам билан боғлиқлиги кучаймоқда ва шу тариқа ички функцияларнинг ривожини ҳам халқаро ҳамжамиятнинг манфаатларини эътиборга олган ҳолда амалга оширилмоқда;

- сиёсий функцияларга таъсири: ҳар бир давлатдан демократик институтларнинг ривожини учун шарт-шароит яратиш талаб этилмоқда. Натижада демократия ва унга бўлган ҳуқуқ глобал аҳамиятга эга бўлмоқда;

- Давлат суверенитети масаласида – “глобализация шароитида давлат суверенитети камаяди” деган мазмундаги қарашлар кучаймоқда; Суверенитетни йўқотмоқ – давлатнинг худудий яхлитлигини йўқотиш билан бир хил. Давлат суверенитети албатта сақланиши керак, фақат ҳар бир давлат умуминсоний манфаатларни эътиборга олган ҳолда ўз суверенитетини маълум даражада чеклашга рози бўлиши мумкин;

- Ҳар бир халқ ўз қонунлари, одатлари, диний ва бошқа нормалари ва қадриятлари асосида яшашга ҳақли. 1993 йил июндаги Вена конференцияси ҳужжатида таъкидланганидек, “Демократия халқнинг ўз сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маданий тузумларини эркин ўз иродасини ифодалаш орқали белгилаш ва ўз ҳаётининг барча жабҳаларида тўла иштирок этишига асосланади”⁴;

- Иқтисодий функцияга таъсири – иқтисодий интеграция жараёнлари, бозорларнинг халқаро мазмунга эга бўлиши, ТНКларнинг таъсирининг кучайиши, давлатлар устида турадиган тузилмаларнинг ташкил этилиши давлатнинг ўз иқтисодий функцияларини амалга ошириши қийинлашмоқда.

⁴ Международные акты о правах человека. Сб. документов. М.,1998. С.40.

Глобализация – жамиятнинг сиёсий тизимида давлатнинг реал аҳволини, ҳолатини ўзгартирмоқда.

Глобаллашув ҳар бир давлатдаги ва муайян минтақадаги демократия ва барқарорлик даражасига таъсир этади. Аввало у мамлакатлар ва цивилизацияларнинг яқинлашувига ва байналминаллашувига таъсир этади. Бироқ кам ривожланган, кучсизроқ давлатларда салбий оқибатларга олиб келиши мумкин ва оқибатда конфликтлар пайдо бўлиши мумкин.

Глобаллашув жараёни янги –янги давлатларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Гарчи 2-жаҳон урушидан кейин 50 тагина давлат бўлган бўлса, ҳозирда БМТга 190 та давлат аъзо, 40 та давлат эса аъзо эмас. 25 йил ичида давлатлар сони 500га етиши тахмин қилинмоқда. Фактларга эътибор қаратамиз: расмий 309 қуруқликдаги чегарадан 52 таси, яъни 17%, 425 денгиз чегарасидан 160 таси, яъни 38% ҳудудий низо объекти ҳисобланади. 33 орол 39 давлат томонидан низолашмоқда. 190 давлатда 600 тилда гаплашадиган этник бирликлар мавжуд, умуман 5 минг этник гуруҳлар мавжуд⁵. Чегараларнинг шаффоф бўла бориши ҳам бу жараённинг хусусиятларидан ҳисобланади.(П.Капенштейн, Р. Кохэн, С.Краснер).

Глобализация шароитида турли хил нодавлат ташкилотлар кўпайиши ҳолати юз беради.

Дунёда жуда кўп турли диний, ҳуқуқ муҳофаза этувчи, хайрия, экологик ва шу каби нодавлат ташкилотлари мавжуд бўлиб, уларнинг таъсири давлатларга ва халқларга, жамоатчилик фикрига жуда каттадир. “Халқаро амнистия”, “Гринпис”, “Чегара билмас врачлар” каби ташкилотларнинг халқаро обрўси жуда юқори.

Брюсселдаги Халқаро ташкилотлар Кенгашининг маълумотларига кўра, дунёда 40 минг нодавлат ташкилотлар, 5900 ҳукуматлараро тузилмалар мавжуд.Бир йилда ўртача 400 га яқин (19 асрнинг ўрталарида 2-3 та) конференциялар ўтказилади⁶. Террористик ташкилотлар ҳам глобал масшабда таъсир ўтказишга интиломоқдалар.

Глобализация шароитида давлатнинг характери ва фаолиятининг мазмуни ўзгармоқда. Янги функциялар, хусусан, ахборот хавфсизлиги, инновацион фаолият кабилар пайдо бўлмоқда

Глобаллашув давлатлар сиёсий режимига тобора боғлиқ бўлиб қолмоқда.

Хусусий бизнес соҳасида “тилла корсет” қондаси амал қилиб, натижада сиёсий режимлар демократлаша бормоқда; сиёсий методлар цивилициялаша боради. Давлат фаолиятининг методлари ҳам ўзгара боради, “қуйи дипломатия”нинг аҳамияти ҳам орта боради.(савдо, технология ва валютани тартибга солиш).

Глобаллашув давлатларнинг аввалги “биринчи”(капиталистик) “иккинчи” (социалистик) ва “учинчи” (бетараф давлатлар) мамлакатларга ажратиш амалиётини қайта кўриб чиқиш зарурати пайдо бўлди.

Янги бўлиниш: “биринчи дунё” – асосан учта кучли марказ билан: АҚШ, ЕИ давлатлари ва Япония, бу гуруҳга молиявий маблағ ва ахборотларнинг 80% тўғри келади, “иккинчи дунё” – биринчи гуруҳдан кейин кетаётган давлатлар – Хитой, Ҳиндистон, Россия ва б. давлатлар; “учинчи гуруҳга”- кам ривожланган, қоқокроқ давлатлар.

Глобаллашув миллий давлатлардан кейин шаклландиган халқаро давлатона тузилмаларнинг шаклланишининг тезлашуви: ЕИ, ЕК, НАФТА, МДХ.

СЕМИНАР САВОЛЛАРИ:

1. Глобаллашув жараёнининг илмий – назарий тавсифи.
2. Глобализация– ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили сифатида.
3. Ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи.
4. Глобаллашув ва ҳозирги замон давлати
5. Глобаллашув ва ҳозирги замон ҳуқуқи

⁵ Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. М.:Логос, 2001.С.82.

⁶ Политические институты на рубеже тысячелетий. Дубна.2001. С.181.

6. Глобаллашув жараёнининг ҳозирги замон давлати функцияларига таъсири механизми

7. Ҳалқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли.

8. Глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари.

9. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланиши.

МУСТАҚИЛ ТАЙЁРЛАНИШ УЧУН САВОЛЛАР:

1. Ўзбекистоннинг глобал муносабатлар тизимида тугган ўрни ва роли
2. Ҳалқаро трансмиллий компаниялар ва уларнинг давлат функцияларига таъсир этиши
3. Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорлигининг ҳуқуқий асослари
4. Глобаллашув ва халқаро молиявий инқироз ўртасидаги боғлиқлик

МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

1. Ислотов З.М. Проблемы теории государства и права современности. Т- ТГЮИ. 2006 – 460 с. С. 113, 116, 118, 125.

2. Проблемы общей теории права и государства. Учебник / под общ. Ред. В.С.Нерсеянца. 2-е изд. Пересмотр.-М.: Норма: ИНФРА-М, 2010. -816с. –С. 525, 529, 548, 552, 554.

3. Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси муаммолари. Ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. З.М.Ислотов. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – 236 б. – Б. 109, 111, 115.

5-мавзу. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушунишни типларга ажратиш муаммолари.
2. Легизм. Позитив ҳуқуқ тушунчасининг назарий асослари.
3. Юснатурализм.
4. Юридик либертаризм. Либертар ҳуқуқни тушунишда ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусиятлари.
5. Ҳозирги замон ҳуқуқининг принципи ва функциялари.
6. Юридик онтология, гносеология, аксиология.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида ҳозирги замон ҳуқуқи ҳақидаги қарашлар.
8. Ижтимоий бошқарув моҳияти ва тушунчаси.

1. МАЪРУЗАНИНГ НАТИЖАЛАРИ:

Маърузанинг асосий мақсади: Тингловчилар томонидан ҳозирги замон ҳуқуқини тушунишни типларга ажратиш, легизм, юснатурализм, юридик либертаризмнинг мазмун-моҳиятини, юридик онтология, гносеология, аксиологиянинг умумназарий масалалари моҳиятини аниқлаш юзасидан билимларни тўла эгаллашига эришишдир. Маъруза талабаларга “Давлат ва ҳуқуқ ривожининг ҳозирги замон тенденциялари” модулининг “Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш юзасидан турли ёндашувлар” мавзусининг ҳуқуқни тушунишдаги плюрализм, легизм ва унинг моҳияти, юснатурализм ва унинг мазмуни, юридик либертаризм, ҳуқуқ ва қонунни фарқлаш, юридик онтология, гносеология ва аксиология, либертар ҳуқуқни тушуниш шароитида ҳуқуқий тартибга солишнинг хусусиятлари ҳақида билимлар етказилади. Дарс жараёнида мавзуга оид муҳим масалалар бўйича савол-жавоб, мунозаралар олиб борилади, слайдлар намойиш этилади, тарқатма материаллардан фойдаланилади.

Маъруза натижасида тингловчи: - ҳуқуқни тушунишдаги турли қарашлар моҳиятини чуқур англаш ва ўзаро фарқлай олиш;
- легизм ва унинг моҳиятини тўла англаб етиш;
- юснатурализм ва унинг мазмунига оид билимларни эгаллаш;
- юридик либертаризмнинг тенглик, эркинлик ва ижтимоий адолат ифодаси сифатидаги жиҳатларини тушуниб етиш;
- ҳуқуқ ва қонунни фарқлай олиш;
- юридик онтология, гносеология ва аксиологиянинг моҳиятини тушуниб етиш;
- либертар ҳуқуқни тушуниш шароитида ҳуқуқий тартибга солишнинг хусусиятларини асослаб бера олиш.

2. МАВЗУ БЎЙИЧА ДАРС ОЛИБ БОРИШ МЕТОДИКАСИ:

* маърузани ўтиш жараёнида технологик харитада кўрсатилган замонавий педтехнологиялар ва ахборот-коммуникатив технологиялардан фойдаланилади;

* маърузада мавзунинг долзарблиги, унинг ўрганилганлик даражаси, ҳал этилиши керак бўлган масалалар таҳлил этилади;

* мавзуга оид миллий ва халқаро қонунчилик билан таништирилиб, уларнинг мазмуни ҳал этилади;

* слайдлар ёрдамида мавзунинг асосий жойлари талабалар онгига сингдирилади;

* мавзунинг мураккаб ёки мунозарали жойлари тингловчилар иштирокида таҳлил этилади.

3. ТАЯНЧ ТУШУНЧАЛАР:

- **Ҳуқуқни тушуниш** – бу ҳуқуқни билиш, уни идрок этиш ва унга муайян муносабатда бўлишни ўз ичига олувчи инсоннинг мақсадга йўналтирилган фикрлаш фаолияти жараёнини ва натижасини ўзида акс эттирадиган, ҳар доим инсон онги билан узвий

боғлиқ бўлган ҳамда ҳуқуқ тушунчаси, ҳуқуқ моҳияти, ҳуқуқнинг ижтимоий қиймати каби таркибий элементлардан таркиб топган илмий категориядир.

-**Ҳуқуқни тушунишнинг типлари** бу ҳуқуқни билиш борасида ўзаро ҳақиқатга даъво қилиб келишаётган йўналишлар бўлиб, бугунги кунда улар иккига бўлинади:

1) юридик (jus – ҳуқуқ);

2) легистик (lex – қонун).

- **Легистик ёндошувга** кўра, ҳуқуқ - бу давлат(унинг ҳокимияти, эрки-хоҳиши, ихтиёри)нинг ижоди, маҳсули бўлиб, у расмий ҳокимиятнинг амри (мажбурий кўрсатмаси, қоидаси, нормаси, ҳужжати, акти).

- **Ҳуқуқни тушунишнинг юридик тип**и учун, аксинча, ҳуқуқ ва қонун(позитив ҳуқуқ)ни фарқлашнинг у ёки бу варианты характерли ҳисобланади. Бунда ҳуқуқ деганда қонун ўрнатовчи (давлат) ҳокимиятининг хоҳиш-иродасига боғлиқ бўлмаган объектив ҳодиса тушунилиб, бу ҳодиса бошқа ижтимоий ҳодисалардан ўзининг объектив табиати ва хусусияти, ўз моҳияти, фарқловчи тамойили (алоҳида ижтимоий регулятор сифатида) билан фарқланади.

- **юснатурализм (антипозитивизм)** бунда позитив ҳуқуққа қарама-қарши қўйилувчи табиий ҳуқуқни тан олишга асосланган табиий-ҳуқуқий ёндошув.

- **юридик либертаризм** - ҳуқуқ билан қонун (позитив ҳуқуқ)ни фарқлашга асосланувчи ва ҳуқуқ деганда табиий ҳуқуқни эмас, балки (ҳуқуқнинг моҳияти ва фарқловчи принципи сифатида) формал тенглик принципининг мавжудлиги ва норматив ифодасини назарда тутувчи (ҳуқуқни тушуниш умумий назарияси позициясидан ривожлантирилувчи) либертар-юридик ёндошув.

МАЪРУЗАНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ

Ҳуқуқни тушуниш – бу ҳуқуқни билиш, уни идрок этиш ва унга муайян муносабатда бўлишни ўз ичига оловчи инсоннинг мақсадга йўналтирилган фикрлаш фаолияти жараёнини ва натижасини ўзида акс эттирадиган, ҳар доим инсон онги билан узвий боғлиқ бўлган ҳамда ҳуқуқ тушунчаси, ҳуқуқ моҳияти, ҳуқуқнинг ижтимоий қиймати каби таркибий элементлардан таркиб топган илмий категориядир.(Н.Жавлиев)

Юридик адабиётда ҳуқуқни тушунишнинг асосан икки типлари ўзаро ҳақиқатга даъво қилиб келишади:

1) юридик (jus – ҳуқуқ);

3) легистик (lex – қонун).

Ҳуқуқни тушунишнинг ушбу икки типлари ўртасидаги фарқ қуйидагича. Легистик ёндошувга кўра, ҳуқуқ - бу давлат(унинг ҳокимияти, эрки-хоҳиши, ихтиёри)нинг ижоди, маҳсули бўлиб, у расмий ҳокимиятнинг амри (мажбурий кўрсатмаси, қоидаси, нормаси, ҳужжати, акти). Бунда ҳуқуқ давлатнинг расмий, мажбурият қоидаларига тенглаштирилади, яъни позитив ҳуқуқнинг формал манбаларига, яъни мазкур вақтда ва мазкур жойда қонуний кучга эга бўлган йиғма маънодаги қонунга олиб келинади, ҳуқуқ билан қонун тенглаштирилади.

Ҳуқуқ билан қонун (позитив ҳуқуқ)ни бундай легистик тенглаштириш моҳиятига кўра айнан легистик позитивизм бўлган “юридик позитивизм”нинг принципи ва маъноси ҳисобланади.

Легизм - ҳуқуқни давлат амри, мажбурий қоидалар деб тушунишдир. Легизм ҳуқуқни авторитар тушунишнинг норматив ифодасидир (Гоббс ва б.) Улар ҳуқуқ ва қонунни тенглаштирадилар, ўз эътиборини амалдаги (позитив) ҳуқуққа қаратадилар.

Легистлар ҳуқуқнинг моҳияти, ғояси, қиймати каби тушунчаларни хом хаёл, қуруқ гап деб инкор қиладилар. Табиий ҳуқуқ назарияси уларнинг энг аччиқ танқиди доимий объекти ҳисобланади.

Ҳуқуқни тушунишнинг юридик тип

хусусияти, ўз моҳияти, фарқловчи тамойили (алоҳида ижтимоий регулятор сифатида) билан фарқланади.

Ҳуқуқни тушунишнинг юридик (антилегистик) типи доирасида икки турли ёндошув фарқланади:

1. позитив ҳуқуққа қарама-қарши қўйилувчи табиий ҳуқуқни тан олишга асосланган табиий-ҳуқуқий ёндошув - *юснатурализм (антипозитив)*;

2. ҳуқуқ билан қонун(позитив ҳуқуқ)ни фарқлашга асосланувчи ва ҳуқуқ деганда табиий ҳуқуқни эмас, балки (ҳуқуқнинг моҳияти ва фарқловчи принципи сифатида) формал тенглик принципининг мавжудлиги ва норматив ифодасини назарда тутувчи (ҳуқуқни тушуниш умумий назарияси позициясидан ривожлантирилувчи) либертар-юридик ёндошув - *юридик либертаризм*.

Бунда формал тенглик принципи ҳуқуқий шакл (ҳуқуқий муносабатлар шакли сифатида)нинг ягона мазмунини ташкил этувчи 3 элементнинг бирлиги сифатида намоён бўлади:

1) норма ва тенглик ўлчовининг мавҳум-формал умумийлиги (норма ва ўлчовнинг ҳамма учун тенглиги);

2) эркинлик;

3) адолат.

Турли индивидларни формал тенг деб тан олиш - бу уларнинг тенг ҳуқуқ лаёқатлилигини, муайян неъматлар, конкрет объектларга бўлган у ёки бу ҳуқуқларга эга бўлиш имкониятларини тан олишдир, бироқ бу индивидуал-аниқ буюм, неъматларга бўлган қўлга киритилган конкрет ҳуқуқларнинг тенглигини аниқламайди. Формал ҳуқуқ - бу фақат ҳуқуқ лаёқати, ушбу объектга нисбатан ўзининг индивидуал-муайян ҳуқуқини ҳуқуқий тартибга солишнинг умумий масштаби ва тенг ўлчовига мувофиқ қўлга киритишнинг мавҳум эркин имкониятидир.

Ҳуқуқ ва қонунни ажратиш масаласидаги концепциялар ичидан икитасини кўрсатиш мумкин:

1. Бунда ҳуқуқ давлат ҳокимиятининг ижоди тарзида тушунилиб, мазмунидан қатъий назар барча ҳуқуқ нормалари манбалари ҳуқуқ деб тан олинади (Шершеневич Г.Ф.).

2. Тегишли субъект томонидан ва тегишлича тартибда қабул қилинган қонун ҳам ҳуқуқий мазмунга эга бўлмаслиги, ноҳуқуқий қонун бўлиши ва сиёсий ўзбошимчаликни ўзида ифодалаш мумкин деган фикр илгари сурилади. (Нерсисянц В.С.).

Ҳуқуқ ва қонуннинг фарқланиши борасида йирик тадқиқотчи В.С.Нерсисянцнинг таъкидлаганидек, фақат ҳуқуқий қонунгина ҳуқуқ деб тан олиниши мумкин: “Амалдаги қонунчилик нормалари қачонки уларда индивидларнинг формал тенглиги принципи мустақамланган, норматив тарзда ифодаланган ва амал қилгандагина ҳуқуқий бўлади”.

Юридик онтология, гносеология ва аксиологиянинг ички бирлиги шу билан белгиланадики, унинг асосида бир принцип - формал тенглик принципи ётади, бу принцип юридик онтология (ҳуқуқ нима?), аксиология (ҳуқуқнинг кадр-қиммати нимада?), гносеология (ҳуқуқ қандай ўрганилади?) учун бошланғич асос сифатида тушунилади ва изоҳланади.

Онтология нуқтаи назаридан “ҳуқуқ нима?” деган саволга “Ҳуқуқ умумий мавҳум тенг ўлчов, формал эркинлик ва адолатлилик компонентларини ўз ичига олган формал тенгликдир” деб жавоб берамиз. Ҳуқуқ ижтимоий муносабатларнинг ҳуқуқий шакли сифатида онтология нуқтаи назаридан ҳуқуқнинг ушбу формал хусусиятлари - тенглик, эркинлик ва адолатлиликнинг мажмуидир.

Бунда фактик муносабатларнинг ҳуқуқий шакли бўлган ҳуқуқни ҳуқуқий шакл ва тартибга солинадиган ижтимоий муносабатларнинг фактик мазмуни билан, фактик муносабатларнинг ўзи билан аралаштириб юбориш мумкин эмас. Шу сабабли тенглик, эркинлик ва адолат - булар фактик эмас, балки ҳуқуқий формалликлар, ҳуқуқнинг формал-мазмуний хусусиятидир.

2. СЕМИНАР САВОЛЛАРИ

1. Ҳуқуқни тушунишдаги плюрализм сабаблари
2. Легизм ва унинг моҳиятини тавсифланг
3. Юснатурализм ва унинг мазмунини ёритинг
2. Юридик либертаризмнинг мазмуни ва моҳияти
3. Ҳуқуқ ва қонунни фарқлашнинг аҳамияти
4. Ҳуқуқий қонун тавсифи
5. Юридик онтология, гносеология ва аксиологиянинг аҳамияти
6. Либертар ҳуқуқни тушуниш шароитида қонун устуворлиги тамойили

МУСТАҚИЛ ТАЙЁРЛАНИШ УЧУН САВОЛЛАР

1. Ҳуқуқни тушуниш муаммолари борасидаги қараларни таҳлил этинг
2. Ҳуқуқни тушуниш типларини таҳлил қилинг
3. Табиий-ҳуқуқий ёндашув ва юридик либертаризм: ўзаро фарқ
4. Ҳуқуқни тушуниш борасидаги энг янги ёндашувлар

МУСТАҚИЛ ЎҚИШ УЧУН АДАБИЁТЛАР:

1. Исломов З.М. Проблемы теории государства и права современности. Т- ТГЮИ. 2006. – 460 с. С. 153, 162, 181,187,215, 221.
2. Проблемы общей теории права и государства. Учебник / под. общ. Ред. В.С.Нерсесянца. 2-е изд. пересмотр. – М .: Норма: ИНФРА-М, 2010. -816с. – С. 158, 164, 171, 185, 203.
- 3.Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси муаммолари. Ўқув қўлланма. Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. З.М.Исломов. – Тошкент: ТДЮИ, 2011. – 236 б. – Б. 139, 140, 145, 149,153, 159, 161.

ТАҚДИМОТ

Слайд Режа Маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

РЕЖА:

1. Давлат феномени ва уни тушуниш муаммолари
2. Оммавий-сиёсий ҳокимият
3. Давлатнинг социологик концепцияси
4. Давлатнинг легистик концепцияси
5. Давлатнинг либертар концепцияси
6. Давлатнинг субстанциявий, ҳудудий ва институциявий элементлари.

Слайд Режа Маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Давлатни тушунишда ақдиллик йўқлигининг сабаби

Аввало, давлатни тушунишдаги ҳилма-ҳиллик давлатга оид қарашларни шакллантирган давр билан боғлиқдир. Бошқача қилиб айтганда, жамият тараққиёти, унинг оқти ва тафаккури даражаси билан боғлиқ.

Айни пайтда, давлатнинг тушунчасини аниқлашдаги плюрализм. Ҳар жihatдан одамларнинг давлатни ўзича – ҳар хил тушуниши билан, иккинчи томондан эса, давлатнинг ўзининг иқтимоий ҳодиса сифатида мураккаблиги билан тавсифланади.

Бундан ташқари, давлат атамаси турли маъноларда ҳам ишлатилади ва бу ҳолат уни тушунишдаги турличалигини келтириб чиқаради.

Ганс Кельзен

Давлат сўзи кўпинча жамиятни ифодалаб, баъзан миллат ёки ҳудудни белгилаб ҳам айтилади. Давлат тўғрисидаги назариянинг етарли эмаслигига сабаб, кўпинча тадқиқотчилар турли атамаларни бир маънода ва аксинча бир хил маънодаги атамаларни турли мазмунда қўллашлари ҳамдир.

Кельзеннинг фикрича давлат тушунчаси қуйидаги маъноларда қўлланиши мумкин:

Слайд Режа Мазрузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Кейинги пайтларда давлатга кенг тарқалган таъриф

«давлат бу – ўз ҳокимиятини мамлакатнинг бутун ҳудудига ва аҳолисига тарқатадиган, махсус бошқарув ва мажбурлов аппаратиغا эга бўлган, ҳамма учун мажбурий амрлар чиқарадиган ва суверенитетга эга бўлган жамиятнинг ягона сиёсий ташкилотидир».

Слайд Режа Мазрузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлатнинг бош жиҳатлари бўлиб, қуйидагилар ҳисобланади:

↓ ↓ ↓

1. Давлат-ижтимоий ҳодиса;

3. Давлат- муайян вазифаларни ҳал этишга қаратилган ўз таркиби ва тузилмасига эга.

2. Давлат-сиёсий ҳодиса;

Слайд Режа Маърузлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Давлатнинг ибтидоий тузумдаги ижтимоий ҳокимиятдан фарқ қилувчи белгилари:

1. **Оммавий ҳокимият белгиси.**
2. **Худудий принцип.**
3. **Давлат хазинасининг мавжудлиги, солиқларнинг жорий этилиши – давлатнинг муҳим белгиларидан ҳисобланади.**

Слайд Режа Маърузлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Демак, давлат-бу жамиятнинг бирлигини, яхлитлигини таъминлайдиган, давлат механизми орқали жамият ишларини бошқарадиган, суверен оммавий-сиёсий ҳокимиятни амалга оширадиган, ҳуқуқга инсонларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, қонунийлик ва ҳуқуқий тартиботни кафолатловчи умуммажбурийлик мақомини берадиган сиёсий ташкилотдир.

Слайд Режа Маърузлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат тушунчаси яқин хил маънода ишлатилиши мумкин:

1. тор маънода, яъни махсус Сиёсий ташкилот сифатида, оммавий ҳокимият аппарати сифатида;
2. кенг маънода – муайян ҳудудда жойлашган, давлатли – ташкиллашган юктимойй бирлик, бу тушунча мамлакат тушунчасига яқин.

Слайд Режа Маърузлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Оммавий-сиёсий

ҲОКИМИЯТНИНГ БЕЛГИЛАРИ:

- Ўз ҳокимияти таъсиридаги аҳолини бирлаштиради;
- Махсус аппарат томонидан амалга оширилади;
- суверенитет ва қонун ижод этиш ҳуқуқига эга;

Давлатнинг социологик концепцияси

- Давлатнинг ушбу концепциясида шаклидан ва мазмунидан катъи назар ҳар қандай оммавий-сиёсий ҳокимият ташкилоти давлат деб аталади.
- Социологик концепциянинг барча кўринишлари учун умумий жиҳат бўлиб, давлатнинг юридик табиатини инкор этиш, унинг кучга таяниш жиҳатини эса мутлоқлаштириш ҳисобланади.
- давлат бу муайян ҳудудда яшайдиган аҳолига нисбатан энг маъқул (энг кучли, олий, суверен) ҳокимият ташкилоти.

Давлатнинг легистик концепцияси

- Давлатнинг легистик концепцияси давлат деганда сиёсий ҳокимиятнинг қонунлар билан расмийлаштирилган аппаратини, унинг қонунга мувофиқ ташкил этилишини ва амал қилишини, ҳокимият органларининг қонуний компетенциясини тушунади.
- Давлат ҳокимиятнинг қонуний шакли орқали белгиланади, бироқ қонунларнинг мазмуни орқали эмас.

Давлатнинг легистик концепцияси

Концепциянинг номақбул жихати шундаки, унда ғайри демократик режимли давлатлар ҳам ҳақиқий давлат деб тушунилади, зеро улар ҳам қонуний шаклда амал қилади.

Концепция қонунларни характериани аниқлаш, аниқ мезонлар олдинга суриш каби вазифалардан ўзини олиб қочади.

Давлатнинг либертар концепцияси

Ҳозирги замон либертар назарияси давлат ҳокимияти тўғрисидаги қонунларни фуқароларнинг эркинлигини таъминлашнинг зарурий шакли сифатида тушунтиради ва қонунларни ўзининг асл вазифаси бўлган фуқароларнинг эркинлиги, ҳавфсизлиги, мулкани таъминлашни қандай амалга ошираётганлигига боғлиқ ҳолда баҳолайди.

Ҳозирги замон либертар назарияси давлат билан деспотияни бир-биридан ажратиб фарқлайди. Шу муносабат билан цивилизациянинг икки шакли олға сурилади,

Персонацентрик

Системацентрик

Персонацентрик цивилизацияда шахс системадан нисбатан мустақил бўлади, унинг акси эса – системацентрик цивилизация бўлиб, унда индивиднинг манфаатига совуққонлик билан қаралади.

Давлатнинг субстанциявий, ҳудудий ва институциявий элементлари

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов таъкидлаганларидек, «Дунёда бир-бирига айнан ўхшаган иккита инсон бўлмаганидек, бир-бирига айнан ўхшаган иккита давлат ҳам йўқ. Ҳар бир давлат - бетақрор ижтимоий ҳодиса».

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

- 1. Ижтимоий сиёсий ҳодиса сифатидаги давлат (феномени)
- 2. Оммавий-сиёсий ҳокимият ва давлат
- 3. Давлатнинг социологик концепциясини тавсифланг
- 4. Давлатнинг легистик концепциясини тавсифланг
- 5. Давлатнинг либертар концепцияси моҳиятини ёритинг
- 6. Персонацентриқ цивилизациянинг моҳияти
- 7. Системацентриқ цивилизацияда давлат ва шахс
- 8. Давлатнинг субстанциявий, ҳудудий ва институциявий элементлари.

АДАБИЁТЛАР:

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – Т. Ўзбекистон, 2010, 40 б.
- Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айриқ-модаларида, ўзгариш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида" (78, 80, 93, 96 ва 99-моддаларидаги) Қонуни / "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2011 йил, 16-сон, 159-модда.
- Каримов И.А. Тарихий юпитраси келажак йўқ. –Т. Шарк, 1998.
- Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштиришда фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий қўнақлишлари. –Т. Ўзбекистон, 2002, 76 б.
- Каримов И.А. Бизнинг бош максалимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилан, майлакатни модернизация ва ислох этишдир. Халқ сўзи, 2005 йил 29 январь.
- Каримов И.А. Янги қаётки эсломча қараш ва ёндашулар билан қуриб бўлмайди. Халқ сўзи, 2005 йил 17 февраль.
- Каримов И.А. Маълакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентли Исломи Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрь куни бўлиб ўтган қўшимча мажлисининг маърузаси / Халқ сўзи, 2010 йил, 13 декабрь.
- Исламов З.М. Общество Государство Право. Т. Адават, 2001, 695 с.
- Қалимбой Бобоева. Ўзбек давлатчилиги тарихи. 1-қитлов. –Т. Фан нашриёти, 2004, 295 б.
- Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под ред. В.С.Неросянца. –М. Изд. НОРМА, 2004.-832 с.
- Проблемы теории государства и права. Учебное пособие. / Под ред. М.Н.Марченко. –М. Юрисп, 2004. 656 с.
- Червонок В.И. Теория государства и права. М. ИНФРА-М, 2007. -704с.
- Теория государства и права. Ростов надону. Феникс. -2011. 478 с.
- 14. Исламов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т. Адават, 2007. 916 б.
- 15 Муаллифлар жамоаси. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т. "Shaq", 2009. 592 б.

2-мавзу. Давлат механизмини такомиллаштиришнинг hozirgi замон тенденциялари.

Режа:

1. Hozirgi замон давлат ҳокимияти – ижтимоий ҳокимиятнинг муҳим шакли.
2. Давлат ҳокимиятини ташкил этиш принциплари.
3. Давлат ҳокимиятининг легаллиги.
4. Давлат ҳокимиятининг легитимлиги.

Слайд Режа Мазрузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат механизми

- бу давлат ҳокимиятини, унинг вазифа ва функцияларини амалга оширувчи давлат органлари ва муассасаларининг яхлит иерархик (поғонавий) тизимидир.

Слайд Режа Мазрузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат ҳокимиятини амалга ошириш механизми яхлит бир тизим бўлиб, у қатор характерли белгиларга эгадир:

- Давлат механизми бу давлат органлари ва муассасаларининг яхлит иерархик (поғонавий) тизимидир.
- Давлат механизмининг бирламчи таркибий элементлари бўлиб, давлат органлари ва давлат муассасалари ҳисобланади ва уларда махсус маълумотга эга бўлган ходимлар - давлат хизматчилари ишлашади.
- Давлат механизми ўз олдига қўйган вазифаларни бажариш учун керакли бўлган восителар - қуролли отрядлар, турма ва бошқа қуч ишлатувчи тузилмалар билан таъминланган, чунки уларсиз ҳеч бир давлат нормал фаолият юргиза олмайди.
- Давлат механизми орқали бевосита давлат ҳокимияти амалга оширилади, давлатнинг вазифа ва функцияларининг бажарилиши таъминланади.

М.И.Байтиннинг фикрича,

Давлат механизми барча давлат органларини камраб олгани ҳолда, бевосита давлатни намоён этади, унинг реал ифодаси сифатида майдонга чиқади. Мазкур олимнинг таъкидлашича, давлат механизмининг тушунчаси унинг характерли хусусиятлари ва белгилари орқали ифодаланади, ва шу тарика у жамиятдаги бошқа нодавлат тузилмалардан фаркланади.

Давлат турли давлат ташкилотларидан иборат бўлиб, уларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

Давлат
органлари

Давлат
муассасалари

Давлат
корхоналари

Слайд Режа Маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат турли давлат ташкилотларидан иборат бўлиб, уларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

Давлат органлари Давлат муассасалари Давлат корхоналари

Слайд Режа Маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат органи қуйидаги характерли белгиларга эга:

давлат органи давлат - ҳокимий ваколатларга эгадир

Давлат органи муайян иқтисодий, Ташкилий алоҳидалик ва мустақиллик билан тавсифланади.

давлатнинг ҳам вазифа ва функциялари амалга оширилади

Давлат органлари ўзларининг олдига қўйган мақсадларига эришиш учун тегишли моддий воситаларга, яъни вазъий қўшимчаларга эга бўлади

Давлат органининг жисмоний ифодаси бўлиб, унда ишлайдиган инсонлар ҳисобланади.

Давлат органи

бу - давлат механизмининг юридик жиҳатдан расмийлашган, давлат-ҳуқуқий ваколатларга эга бўлган ва давлат хизматчиларидан ташкил топган, давлатнинг муайян вазифа ва функцияларини ўз компетенцияси доирасида амалга ошириш учун моддий воситаларга эга бўлган ҳамда ташкилий ва ҳўжалик жиҳатидан алоҳида бўлган қисмидир

Давлат органлари қуйидаги мезонлар асосида таснифланади:

1. Ташкил
Этилиш
усулига қараб.

2. ҳокимий
Ваколатла-
рининг
ҳажмига қараб.

3. компетенци-
яларнинг
Кенглигига
қараб.

4. ҳокимиятлар
бўлиниши
Принципига
қараб.

5. Қарорларни
қабул қилиш
тартибига қараб

Слайд Режа маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат органлари ташкил этилиш тартибига қараб,

Бирламчи,

Ҳосила, яъни иккиламчи

Бирламчи давлат органлари деб шундай давлат органларига айтиладики, улар бошқа биронта орган томонидан ташкил этилмайди, улар ё мерос қолдириш тартиби бўйича, масалан меросий монархия, ёки белгиланган тартибга кўра сайлаб қўйилади ва ўз ваколатларини бевосита сайловчилардан олишади.

Давлат органларининг ҳосила, яъни иккиламчи турига шундай органлар кирадики, улар бирламчи органлар томонидан ташкил этилади ва давлат-ҳокимий ваколатлар берилади. Улар сирасига ижро этувчи-фармойиш берувчи органларни, прокуратура органларини киритиш мумкин.

Слайд Режа маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Давлат органлари компетенцияларининг кенглигига қараб,

Умумий компетенцияли

махсус компетенцияли

Умумий компетенцияга эга бўлган давлат органлари кенг масалалар юзасидан қарорлар қабул қилишади, масалан Ўзбекистон Республикаси Парламенти давлат ва жамият ҳаётининг барча муҳим масалалри бўйича қонун ҳужжатлари қабул қилиш ваколатига эга бўлса, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси - Ҳукумат эса қонунларнинг bajarиллидини таъминлаш мақсадида барча соҳаларга оид норматив-ҳуқуқий актлар қабул қилади.

Давлат органларининг махсус компетенцияга эга бўлган қисми эса муайян бир тармоқ, ёки муайян бир масала юзасидан, аниқроғи давлатнинг маълум бир функциясини амалга оширишга ихтисослашади: масалан, Таълим, маданият, меҳнат

3-мавзу. Ҳозирги замон давлатларида ҳокимиятлар бўлиниши: назария ва амалиёти. (2 соат)

Режа:

1. Ҳозирги замон давлатида ҳокимиятлар бўлиниши принципи.
2. Давлат ҳокимияти тармоқлари ўзаро муносабатининг муаммолари.
3. Ҳокимият тармоқлари ўртасидаги субсидиар муносабатлар.
4. Жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизациялаш шароитида Ўзбекистонда давлат ҳокимиятини ислох этиш муаммолари.

Ҳокимиятлар бўлиниши – давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий шакли сифатида

- Ҳокимиятлар бўлиниши ўз манбасига кўра яхлит ва ягона бўлган давлат ҳокимиятининг уч тармоққа - қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига – бўлинишини, ҳар бир ҳокимият тармоғи бошқаларга нисбатан мустақил ҳолда фаолият юргизишини тақозо этади.

The slide is part of a presentation with a navigation bar at the top containing "Слайд", "Режа", "Маърузалар Матни", "Видео", "Назорат саволлари", and "Адабиётлар".

Слайд Режа маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Хулоса қилиб,

шунини айтиш мумкинки, инсон ҳуқуқларини таъминлаш масаласи умумжаҳон аҳамиятга молик масала бўлиб, унинг таъминланиши фақат давлатга, унинг органлари ва мансабдор шахсларига боғлиқ десак, тўғри фикр юритган бўлмаймиз. Инсон ҳуқуқларининг таъминланиши жамиятнинг сиёсий, ҳуқуқий онги ва маданиятига, аҳолининг ўз ҳақ-ҳуқуқларини қонунда белгиланган асос ва тартибларда ҳимояланишини талаб қилишга қодирлиги ва шунга бўлган интилиши билан ҳам белгиланади.

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

- 1. Давлат ва давлат механизми ўртасидаги муносабат тавсифи
- 2. Давлат механизми таркибида давлат аппарати
- 3. Давлат органлари ва уларнинг таснифи
- 4. Давлат ҳокимиятиин ташкил этишда ҳокимиятлар бўлиниши принципи
- 5. Ҳозирги замонда қонун чиқарувчи органларнинг давлат механизмида тутган ўрни
- 6. Ижро ҳокимияти ва унинг органларини тавсифланг
- 7. Давлат механизмида суд органларининг тутган ўрни
- 8. Ўзбекистонда давлат механизмини такомиллаштириш жараёни тавсифи

АДАБИЁТЛАР:

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2010. 40 б.
- Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айриқ моддаларига ўзгартиш ва қўшиқчалар киритиш тўғрисида” (78, 80, 93, 96 ва 98-моддаларига)ги Қонуни // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2011 йил, 16-сон, 159-модда.
- Каримов И.А. Тарихий ҳопрасиз калажак йўқ. –Т.: Шарқ, 1998.
- Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантириш-нинг асосий йўналишлари. –Т.: Ўзбекистон, 2002. 76 б.
- Каримов И.А. Бизнинг беш мақсадимиз - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоқ этишидир. Халқ сўзи, 2005 йил 29 январь.
- Каримов И.А. Янги ҳаётни эскига қараш ва янлашувлар билан куриб бўлмайди. Халқ сўзи, 2005 йил 17 февраль.
- Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоқларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентини Ислоқ Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мақдиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрь кўни бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2010 йил, 13 декабрь.
- Исламов З.М. Общество. Государство. Право. Т.: Адолат, 2001. 695 с.
- Халиповбой Бобоев. Ўзбек давлатчилиги тарихи. 1-китоб. –Т.: Фан нашриёти, 2004. 295 б.
- Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под ред. В. С. Нерсесянца. –М.: Изд. НОРМА, 2004. -832 с.
- Проблемы теории государства и права: Учебное пособие. / Под ред. М.Н.Марченко. –М.: Юрист, 2004. 636 с.
- Червонок В.И. Теория государства и права. М.: ИНФРА-М, 2007. -704с.
- Теория государства и права. Ростов на Дону: Феникс. -2011. 478 с.
- Исламов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т.:Адолат, 2007. 916 б.
- Муаллифлар жамоаси. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т.: “Sharq”, 2009. 592 б.

Слайд Режа Маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги
Тошкент Давлат Юридик Институтини
Кафедра: Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи

Мавзу: Глобаллашув шароитида давлат функциялари ривожланишининг тенденциялари

Тошкент 2011

Слайд Режа Маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

РЕЖА:

1. Глобаллашув – ҳозирги замонда давлат-ҳуқуқий ўзгаришларнинг омили сифатида.
2. Ҳозирги замон глобал муаммоларининг умумий тавсифи.
3. Глобаллашув ва ҳозирги замон давлати функциялари.
4. Ҳалқаро миқёсдаги муаммоларни ҳал этишда ҳозирги замон давлатининг роли.
5. Глобаллашув шароитида Ўзбекистон давлатининг функциялари.
6. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов асарларида глобаллашув ва давлатнинг функциялари масалаларининг ифодаланishi.

Глобаллашув жараёни

тушунчаси ва хусусиятлари

- Глобаллашув жараёни ва унинг давлатга таъсири масаласи ҳақида фикр юритишдан олдин, дастлаб “глобаллашув” атамасининг мазмун ва моҳиятига тўхталиш зарур. Таъкидлаш керакки, илмий адабиётларда мазкур атамага турлича ёндашувлар мавжуд, хусусан, унга ижобий ёндашув билан бир қаторда салбий қараш ва баҳолашлар мавжуд (Глобалистлар ва антиглобалистлар). Глобаллашув ҳақида энг тарқалган фикр шундан иборатки, бу жараён ҳозирги замон иқтисоди, сиёсий ривожланиши, экологик мувозанатни таъминлашнинг хусусияти бўлиб, аynи пайтда бу жараён инсоният цивилизациясига турли хавф-хатарлар етказди. Халқаро валюта фондининг таърифига кўра, “Глобализация бу – бутун дунёда товарлар, хизматлар ва капиталнинг тобора ўсиб бораётган интеграцияси ва эркин кўчиб юриши”.

Глобализациянинг келиб чиқиши

ҳақида ҳам турли қарашлар мавжуд:

- Тарихчилар уни капитализмнинг ривожланиш босқичи сифатида қарашса, иқтисодчилар молиявий бозорларнинг транснационализация жараёни билан боғлашади.
- Сиёсатчилар эса демократик институтларнинг тарқалишига урғу беришади;
- Маданиятшунослар эса оммавий маданиятнинг шаклланиши ҳамда америка иқтисодининг экспансияси билан боғлашади. Глобализация жараёнларини тушунишда ахборот-технологик ёндашув ҳам мавжуд. Аynи пайтда сиёсий ва иқтисодий глобализация ажратилади. Глобализациянинг субъектларидан бир сифатида минтақалаштириш эътироф этилади ва у қудратли иқтисодий ва технологик ривожланишнинг дунёвий кутблари шаклланишига кучли туртки сифатида майдонга чиқади.

Глоблалашув шароитида давлатнинг ўрни ва аҳамияти

- Глобализация – жамиятнинг сиёсий тизимида давлатнинг реал аҳволини, ҳолатини ўзгартирмоқда. Глобалистларнинг фикрича, бутунги кунда давлатлар ўзининг миллий ўзлигини аста-секин йўқотмоқда. Давлат суверенитети заифлашмоқда. Трансмиллий кампаниялар ва молия-саноат гуруҳларининг дунё миқёсидаги фаолияти унчалик чекланмаган ҳолда амалга оширилади. Р.Фолкнинг ёзишича, бунинг натижасида локал ва трансмиллий компаниялар ва алоҳида гуруҳларнинг ташаббуси маҳаллий аҳамиятга эга масалаларнинг ҳал этилишига таъсири кучаймоқда – тўғонлар қурилишидан тортиб то сиёсий масалаларгача. Шу тариха суверен ҳудудий давлатлар дунёсидан шаклланаётган "жаҳон кишлоғи"га ўтилмоқда.

- Таъкидлаш зарурки, глобализациянинг асосий моҳияти иқтисодий омилда ўзининг ифодасини топади. Глобализациянинг натижалари бўлиб, халқаро меҳнат тақсимооти, бутун планета миқёсида капитал, инсон ва ишлаб чиқариш ресурсларининг миграцияси (эркин айланиб юриши) ҳамда турли мамлакатлар маданиятининг яқинлашуви ва қўшилиб кетиши ҳисобланади. Глобализация объектив жараён бўлиб, у жамият ҳаётининг барча жабҳаларини қамраб олмақда. Глобализация натижасида дунё ва барча субъектлар ўзаро боғлиқ бўлиб қолмоқда. Айни пайтда, бир неча давлатлар ҳал қиладиган масалалар ҳамда интеграцияга жалб этиладиган давлатлар сони ва тиши ҳам кўпаймоқда. Шу боис ҳам глобализацияни бир неча аспектда кўриш керак.

- Глобализация жараёнида давлатлар ва трансмиллий компаниялар ўртасидаги муносабатда трансмиллий компаниялар устунликка интилиши ҳолати кучаймоқда. Турли локал маданиятлар ўзаро яқинлашиб, янги учинчи бир маданиятнинг вужудга келишига олиб келмоқда.

Глобаллашув

- Глобаллашув ҳар бир давлатдаги ва муайян минтақадаги демократия ва барқарорлик даражасига таъсир этади.
- Глобаллашув жараёни янги –янги давлатларнинг пайдо бўлишига олиб келади.
- Глобализация шароитида турли хил нодавлат ташкилотлар кўпайиши ҳолати юз беради.
- Глобаллашув давлатлар сиёсий режимига тобора боғлиқ бўлиб қолмоқда

Глобаллашув

- Глобаллашув миллий давлатлардан кейин шаклландиган халқаро давлатона тузилмаларнинг шаклланишининг тезлашуви:
- Глобаллашув давлатларнинг аввалги “биринчи” (капиталистик) “иккинчи” (социалистик) ва “учинчи” (бетараф давлатлар) мамлакатларга ажратиш амалиётини қайта кўриб чиқиш зарурати пайдо бўлди.

Глобализмнинг асоратларига қарши кураш имкониятлари:

- ташкиллашган трансмиллий жиноятчилик, наркобизнес, халқаро терроризм, одам савдоси, ноахлоқий хизматлар. Трансмиллий жиноий уюшмаларнинг олган фойдалари, баъзан, айрим давлатларнинг миллий даромадидан юқори суммани ташкил этади. Шу боисдан ҳам халқаро жиноятчиликка қарши кураш – халқаро ҳамжамиятнинг биргаликдаги фаолиятини талаб этади;
- халқаро низоларни ҳал этиш ҳам халқаро ҳамжамиятнинг биргаликдаги фаолиятини талаб этади;
- Бугунги кунда давлат функцияларини беш гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқ: иқтисодий, сиёсий, ижтимоий, ғоявий ва экологик.

Слайд Режа маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

АДАБИЁТЛАР

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т: Ўзбекистон. 2010. 40 б.
- Каримов И.А. Тарихий хоираси калажак йук. –Т: Шарқ. 1998.
- Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришнинг асосий йўналишлари. –Т: Ўзбекистон. 2002. 76 б.
- Каримов И.А. Бизнинг беш мансалими - жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, маънавиятни модернизация ва ислоҳ этишди. Халқ сўзи, 2005 йил 29 январь.
- Каримов И.А. Янги ҳаётни эскича қарашга енгашувлар билан кўриб бўлмайти. Халқ сўзи. 2005 йил 17 февраль.
- Каримов И.А. Маънавиятда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентли Исломи Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрь куни бўлиб ўтган 10-ўшма мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи. 2010 йил 13 декабрь.
- Исламов З.М. Общество Государство Право. Т: Адолат. 2001. 695 с.
- Ҳалимовой Бобоёв. Ўзб: давлатчилик тарихи 1-қитмоқ. –Т: Фан нашриёти. 2004. 295 б.
- Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под ред. В. С. Нерсесянца. –М.: ИИД НСРМА. 2004. -832 с.
- Проблемы теории государства и права: Учебное пособие / Под ред. М.Н.Марченко. – М.: Юрис, 2004. 656 с.
- Червонюк В.И. Теория государства и права. М: ИНФРА-М, 2007. -704с.
- Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. М: Логос, 2001.
- Международные акты о правах человека. Сб. документов. М. 1998.
- Исламов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т: Адолат, 2007. 916 б.
- Муаллифлар жамоеси. Давлат ва ҳуқуқ назарияси Т: "Sharq", 2009. 592 б.
- Теория государства и права. Ростов на Дону: Феникс. -2011. 478 с.

Слайд Режа маърузалар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги
Тошкент Давлат Юридик Институтини

Кафедра: Давлат ва ҳуқуқ назарияси

Мавзу: Ҳозирги замон ҳуқуқи ва уни тушуниш муаммолари

Тошкент 2011

Слайд Режа Мазмунлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

РЕЖА:

1. Ҳуқуқни тушунишдаги плюрализм.
2. Легизм ва унинг моҳияти.
3. Юснатурализм ва унинг мазмуни.
4. Юридик либертаризм.
5. Ҳуқуқ ва қонунни фарқлаш
6. Юридик онтология, гносеология ва аксиология
7. Либертар ҳуқуқни тушуниш шароитида ҳуқуқий тартибга солишнинг хусусиятлари

Слайд Режа Мазмунлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиётлар

Ҳуқуқни тушунишдаги плюрализм

- Давлат ва ҳуқуқ ҳақидаги фан сифатида юриспруденция учун унинг негизида ётувчи ҳуқуқни тушуниш (ҳуқуқ тушунчаси)нинг у ёки бу типи бош ва асосий аҳамият касб этади. Айнан ҳуқуқни тушунишнинг типич юридик билишнинг парадигмаси, принципи ва намунаси (мазмун модели)ни, хусусан юриспруденция тегишли концепциясининг илмий-ҳуқуқий мазмунини, предмет ва методини белгилаб беради.

ҳуқуқни тушуниш

– бу ҳуқуқни билиш, уни идрок этиш ва унга муайян муносабатда бўлишни ўз ичига оловчи инсоннинг мақсадга йўналтирилган фикрлаш фаолияти жараёнини ва натижасини ўзида акс эттирадиган, ҳар доим инсон онги билан узвий боғлиқ бўлган ҳамда ҳуқуқ тушунчаси, ҳуқуқ моҳияти, ҳуқуқнинг ижтимоий қиймати каби таркибий элементлардан таркиб топган илмий категориядир

• Юридик адабиётда ҳуқуқни тушунишнинг турли типлари мавжуд, аниқроғи ҳуқуқий фикр тарихида ва юриспруденция назариясида ҳуқуқни тушунишнинг асосан икки типлари ўзаро ҳақиқатга даъво қилиб келишади:

• 1) юридик
(jus – ҳуқуқ);

• легистик
(lex – қонун).

Ҳуқуқни тушунишнинг юридик (антилегистик) типни доирасида икки турли ёндошув фарқланади:

- 1. позитив ҳуқуққа қарама-қарши қўйилувчи табиий ҳуқуқни тан олишга асосланган табиий-ҳуқуқий ёндошув – *юснатурализм (антипозитив)*;

- 2. ҳуқуқ билан қонун (позитив ҳуқуқ)ни фарқлашга асосланувчи ва ҳуқуқ деганда табиий ҳуқуқни эмас, балки (ҳуқуқнинг моҳияти ва фарқловчи принциплари сифатида) формал тенглик принципларнинг мавжудлиги ва норматив ифодасини назарда тутувчи (ҳуқуқни тушуниш умумий назарияси позицияси билан ривожлантирилувчи) либертар-юридик ёндошув – *юридик либертаризм*.

Легизм

- Ҳуқуқни легистик тушуниш асосида ҳуқуқни давлатнинг буйруғи, мажбурий қондалари, расмий ҳокимият томонидан ўрнатилган мажбурий нормалар тизими сифатида тушуниш ётади.
- Легизм ўзининг барча кўринишларида ҳуқуқ ва қонун (позитив ҳуқуқ)ни тенглаштириш билан ҳуқуқий ҳодиса сифатида қонунни унинг ҳуқуқий моҳиятидан ажратади, қонуннинг объектив ҳуқуқий хусусиятларини, сифатларини инкор этади, қонун чиқарувчи ҳокимият предасининг маҳсули сифатида изоҳлайди.

Легизмга кўра,

- ҳуқуқ ҳақидаги ҳақиқат қонун чиқарувчи (суверен, давлат)нинг фикри, позицияси, эрки ифодаланган қонунда берилган. Шу боис ҳуқуқ ҳақидаги ахтарилаётган ҳақиқий билим расмий ҳокимият фикридан бошқа нарса эмас.

Юснатурализм

- Юснатурализм (табiiй-ҳуқуқий ёндошув)га кўра ҳуқуқ ўз моҳияти, табиати ва мазмунига кўра, табiiй ҳуқуқдир. Бироқ, табiiй ҳуқуқнинг ўзи нима деган саволга турли табiiй-ҳуқуқий концепциялар турлича жавоб берадилар.

Табиий ҳуқуқ

- - бу инсониятга ташқаридан инъом этилган ва инсонлар томонидан яратилган қоидаларга нисбатан устун бўлган ҳуқуқдир. Ёки: табиий ҳуқуқ - бу инсоний муносабатлардаги сунъийлик устидан табиийликнинг устунлиги ва бирламчилигини ифодалашнинг ҳуқуқий шаклидир.

Юридик либертаризм

- Тенглик муайян абстракциядан иборат, яъни тенглаштирилувчи объектларга хос бўлган фарклардан онгли (фикрий) мавҳумлашиш оқибатидир. Тенглаштириш тенглаштирилувчи объектларнинг тафовутланишини ва шу билан бирга тенглаштиришнинг тегишли асоси (модел) нуктаи назаридан бу фаркларнинг муҳим эмаслигини тақозо этади.

- *Ҳуқуқий тенглик* математикадаги сон тенглиги каби ўта мав-ҳумлашмаган. Турли инсонларни ҳуқуқий тенглаштиришнинг асоси (мезони) бўлиб, уларнинг ҳуқуқ лаёқати ва ҳуқуқ субъектчилиги сифатида тасдикланадиган ва тан олинадиган ижтимоий муносабатлардаги *индивидуалнинг эркинлигидир*. Айнан мана шунда ҳуқуқий тенглик ва умуман ҳуқуқнинг ўзига хослиги кўринади.

“Фактик тенглик”

- - бу “фактик” ва “нофактик” (формал) тушунчаларни аралаштириб юбориш ва “тенглик” тушунчасининг ўзидаги зиддиятдир. Чунки “тенглик” (муносабатлар типи ва шакли, ўлчов масштаби, тартибга солиш принципи, тушунча сифатида) фақат “фактик” ва “формал” нарсани фарқлаш жиҳатдан ва сўзлар ўзлари аниқлаётган буюмлардан, рақамлар ва сонлар саналаётган предметлардан, оғирлик - ўлчанаётган массадан узоқлашгани каби “фактик”дан узоқлашган “формал” (мавҳум) сифатида маъно касб этади.

Слайд Режа Мазмунлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

ҲУҚУҚ

- бу ижтимоий муносабатларда кишилар формал тенглиги принципи воситасида эркинликни ифодалашнинг меъёрий (норматив) шаклидир.

Слайд Режа Мазмунлар Матни Видео Назорат саволлари Адабиетлар

Ҳуқуқ ва қонунни фарқлаш

• Ҳуқуқ ва қонунни ажратиш масаласидаги концепциялар ичидан иккитасини кўрсатиш мумкин:

•1. Бунда ҳуқуқ давлат ҳокимиятининг ижоди тарзида тушунилиб, мазмунидан қатъий назар барча ҳуқуқ нормалари манбалари ҳуқуқ деб тан олинади (Шершеневич Г.Ф.)

•2. Тегишли субъект томонидан ва тегишлича тартибда қабул қилинган қонун ҳам ҳуқуқий мазмунга эга бўлмаслиги, ноҳуқуқий қонун бўлиши ва сиёсий ўзбошимчаликни ўзида ифодалаши мумкин деган фикр илгари сурилади. (Нерсеянц В.С.)

Шу нуқтан назардан ҳуқуқ ва қонун ўртасидаги нисбатга тавсиф беришда асос бўладиган ҳолатларни кўрсатиш мумкин:

1. Ҳуқуқ ва қонунни бир-биридан фарқлаш лозим. Шу боис, қонун (нормаларнинг расмий манбалари) ҳуқуқнинг ифодаланиш шакли, ҳуқуқни ташқи объективлаштиришдир, ҳуқуқ эса, бу шакл ва мазмуннинг бирлигидир;
2. Ҳуқуқ қонунгача ва қонундан ташқари мавжуд бўла олмайди. Шакл - бу ҳуқуқ мавжудлигининг усули, воситаси. "Барча ҳозирги замон ҳуқуқ тизимларига қонунчилик мундири кийгизилган" (проф. Мушинский);
3. Қонун ноҳуқуқий мазмунга эга бўлиши, яъни мазмунсиз, қуруқ, "ноҳуқуқий қонун" бўлиши мумкин. Қонуннинг мазмуни ҳуқуқийми ёки ноҳуқуқийми - бу масала табиий-ҳуқуқий асослар ёрдамида, ҳам мазкур жаҳиятнинг конкрет-тарихий мавжудлиги шароитларидан келиб чиққан ҳолда ҳал этилади

Юридик онтология, гносеология ва аксиология муаммолари

Онтология нуқтаи назаридан "ҳуқуқ нима?" деган саволга "Ҳуқуқ умумий мавҳум тенг ўлчов, формал эркинлик ва адолатлилик компонентларини ўз ичига олган формал тенгликдир" деб жавоб берамиз. Ҳуқуқ ижтимоий муносабатларнинг ҳуқуқий шакли сифатида онтология нуқтаи назаридан ҳуқуқнинг ушбу формал хусусиятлари - тенглик, эркинлик ва адолатлиликнинг мажмуидир.

Либертар ҳуқуқни тушуниш шароитида ҳуқуқий тартибга солишнинг хусусиятлари

- Ҳуқуқ моҳиятига қўра, бу - формал тенглик. Ҳуқуқий тенглик принципнинг маъносини конкретлаштириш бўйича ҳуқуқ тушунчасига берилган турли таърифлар ҳуқуқнинг бирдан-бир ягона моҳиятини ифода қилади. Бунда бу таърифларнинг ҳар қайсиси ҳуқуқий тенглик принципнинг умумий маъносига тааллуқли бошқа таърифларни ҳам тақозо этади. Бундан қуйидаги ташқи фарқланувчи таърифларнинг ички мазмун жиҳатдан тенг қийматга эга эканлиги келиб чиқади, яъни: ҳуқуқ - бу формал тенглик; ҳуқуқ - бу ижтимоий муносабатларда инсонлар экинчилигининг умумий ва зарурий шакли; ҳуқуқ - бу умумий адолатчилик ва ҳ

НАЗОРАТ САВОЛЛАРИ:

- Ҳуқуқни тушунишдаги плюрализм сабаблари
- Легизм ва унинг моҳиятини тавсифланг
- Юснатурализм ва унинг мазмунини ёритинг
- Юридик либертаризмнинг мазмуни ва моҳияти
- Ҳуқуқ ва қонунни фарқлашнинг аҳамияти
- Ҳуқуқий қонун тавсифи
- Юридик онтология, гносеология ва аксиологиянинг аҳамияти
- Либертар ҳуқуқни тушуниш шароитида қонун устуворлиги таъминли

АДАБИЁТЛАР:

- Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т. Ўзбекистон, 2010. 40 б.
- Каримов И.А. Тарихий хошраси калмак йўли. –Т: Шарк, 1998
- Каримов И.А. Ўзбекистонда демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришниёб асосий йўналишлари. –Т: Ўзбекистон, 2002. 76 б.
- Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз - жамиятни демократизация ва янги шаклда, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. Халқ сўзи, 2005 йил 29 январь.
- Каримов И.А. Янги ҳаётни эскигича кираш ва андишулар билан куриб бўлмайди. Халқ сўзи 2005 йил 17 февраль.
- Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентини Иллом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2010 йил 12 ноябрь куни бўлиб ўтган кўшиқ мажлисидаги маърузаси. / Халқ сўзи 2010 йил, 13 декабрь.
- Исламов З.М. Общество. Государство. Право. Т. Алопат, 2001. 695 с.
- Жавидов Н.Б. Хуқуқ шунданки ва унинг ижтимоий ҳаёти / Маъмул муҳаррир: З.М.Исламов. – Т. ДЮИ нашриети, 2005. – 48 б.
- Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под ред. В.С.Нерсесянца. –М. Изд НОРМА, 2004. -832 с.
- Проблемы теории государства и права. Учебное пособие / Под ред. М.Н.Марченко. –М. Юрис, 2004. 656 с.
- Червоный В.И. Теория государства и права. М. ИНФРА-М, 2007. 704с.
- Теория государства и права М. - Феникс, 2011. 478 С.
- Исламов З.М. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т. Алопат, 2007. 916 б.
- Муаллифлар жамоаси. Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Т. "Шағ", 2009. 592 б.

АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ

Рахбарий адабиётлар:

1. Каримов И. А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Т. 1. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 364 б.
2. Каримов И. А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. Т. 2. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 380 б.
3. Каримов И. А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. Т. 3. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 366 б.
4. Каримов И. А. Бунёдкорлик йўлидан. Т. 4. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – 349 б.
5. Каримов И. Янгича фикрлаш ва ишлаш – давр талаби. Т. 5. – Т.: Ўзбекистон, 1997. – 384 б.
6. Каримов И. А. Хавфсизлик ва барқарор тараққиёт йўлида. Т. 6. – Т.: Ўзбекистон, 1998. – 429 б.
7. Каримов И.А. Биз келажакимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Т. 7. – Т.: “Ўзбекистон”, 1999. – 410 б.
8. Каримов И.А. Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз. Т. 8. – Т.: Ўзбекистон, 2000. – 528 б.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. Т. 9. – Т.: “Ўзбекистон”, 2001. – 432 б.
10. Каримов И. А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т. 10. – Т.: “Ўзбекистон”, 2002. – 432 б.
11. Каримов И.А. Биз танлаган йўл-демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т.11. - Т.: “Ўзбекистон”, 2003. – 320 б.
12. Каримов И.А. Тинчлик ва хавфсизлик ўз куч-қудратимизга, ҳамжихатлигимиз ва қатъий иродаимизга боғлиқ. Т.12. -Т.: “Ўзбекистон”, 2004. – 400 б.
13. Каримов И.А. Ўзбек халқи ҳеч қачон, ҳеч кимга қарам бўлмайди. Т.13.-Т.: “Ўзбекистон”, 2005. – 448 б.
14. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқ ва эркинликлари - олий қадрият. Т.14.-Т.: “Ўзбекистон”, 2006. – 280 б.
15. Каримов. И.А. Жамиятимизни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш, маънавиятимизни юксалтириш ва ҳалқимизнинг ҳаёт даражасини ошириш – барча ишларимизнинг мезони ва мақсадидир. Т.15. –Тошкент.: “Ўзбекистон”, 2007. - 318 б.
16. Каримов. И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодийтимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т.16.-Тошкент.: “Ўзбекистон”, 2007. -366 б.
17. Каримов. И.А. Ватанимизнинг босқичма - босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш - бизнинг олий мақсадимиз. -Т.17.-Т.: “Ўзбекистон”, 2009. -280 б.
18. Каримов. И.А. Жаҳон инқирозининг оқибатларини енгиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ва тараққий топган давлатлар даражасига кўтариш сари. -Т.18. Тошкент.: “Ўзбекистон”, 2010. -264 б.
19. Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. Т. 19. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. -348 б.
20. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва мадеринизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Т. 20. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. -320 б.
21. Каримов И.А. 2012 йил 7 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 20 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги “Инсон манфаати, ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, ҳаётимизнинг янада эркин ва обод бўлишига эришиш – бизнинг бош мақсадимиздир” деб номланган маъруза // “Халқ сўзи” газетаси. 2012 йил 8 декабрь.

22. Каримов И.А. “Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш” номли 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ҳамда 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруза. // “Халқ сўзи” газетаси. 2013 йил 19 январь.
23. Каримов И.А. “Замонавий уй-жой қурилиши – қишлоқ жойларини комплекс ривожлантириш ва қиёфасини ўзгартириш ҳамда аҳоли ҳаётининг сифатини яхшилаш омили”. // “Халқ сўзи” газетаси. 2013 йил 18 апрель.
24. Каримов И.А. Мамлакатимизни янада обод этиш ва модернизация қилишни қатъият билан давом эттириш йўлида. Т. 21. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2013. – 384 б.
25. Каримов И.А. Ўзбекистон эришган ютуқ ва марралар – биз танлаган ислохотлар йўлининг тасдиғи. Т. 22. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2014. – 368 б.
26. Каримов И.А. Мамлакатимизни демократик янгилаш ва модернизация қилишга қаратилган тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириш – бош мақсадимиздир. / Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилганининг 22 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Инсон ва қонун газетаси, 2014 йил 10 декабрь, № 49 (941).
27. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. 2015 йил 23 январь. // И.А.Каримов – Тошкент: Ўзбекистон, 2015. – 40 б.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 40 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги Қонуни (янги таҳрири) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 52-сон, 583-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Сенати тўғрисида”ги Конституциявий қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2002. –№12. –213-модда; Lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=12059&lang=3
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги Конституциявий қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2002. –№12. –215-модда. Lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=12059&lang=3
5. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг регламенти тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси. 2003. –№9-10. –136-модда. Lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=12059&lang=3
6. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг регламенти тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси. 2003. –№9-10. –137-модда. Lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=12059&lang=3
7. Ўзбекистон Республикасининг “Қонунлар лойиҳаларини тайёрлаш ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига киритиш тартиби тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2006. – № 41. – 406-модда. Lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=12059&lang=3

8. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Кенгашининг “Қонун лойиҳаларини юридик-техник жиҳатдан расмийлаштириш бўйича услубий тавсиялар тўғрисида”ги Қарори// Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг Ахборотномаси, 2005. -№6. Lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=12059&lang=3

9. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 29 август 1997 йилги қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури” // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1997.-№9.-227-модда. Lex.uz/pages/getact.aspx?lactid=12059 &lang=3

Асосий адабиётлар:

1. Жавлиев Н.Б. Ҳозирги замон ҳуқуқни тушуниш муаммолари / Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. З.М.Исломов. – Т.: ТДЮИ, 2008. -115 б.
2. Ахмедшаева М.А. Ҳозирги замон давлати ва ҳуқуқи назарияси муаммолари. Ўқув кўлланма. Масъул муҳаррир: ю.ф.д. проф. З.М.Исломов. – Тошкент: ТДЮИ нашриёти, 2011. – 236 б.
3. Лазарев В.В., Липень С.В., Саидов А.Х. . Теория государства и права. Под. рук. Акад. Российской академии естественных наук, проф. К.Х. Абдурахманова. М.Изд-во Рос.экон. акад., 2007.-620 с.
4. Перевалов В.Д.Теория государства и права. 2-изд., перераб. и дополн. Москва, Юрайт, 2012.-415 с.
5. Проблемы общей теории права и государства. Под. общ. ред. В.С.Нерсесянца. М.: Изд. Норма. 2010. –816 с.

Қўшимча адабиётлар:

1. Адилходжаева С.М. Либерализм: эволюция идей от прошлого до настоящего (теория и практика). – Ташкент: ТГЮИ, 2002. – 124 с.
2. Адилходжаева С.М. Глобализация и стратегия государства. – Ташкент, ТГЮИ. 2007. – 130 с.
3. Актуальные проблемы государства и права / отв. Ред. Р.В.Шагиева. –М.:Норма:ИНФРА-М.2011. -576 с. –М.:Норма: ИНФРА-М.2011. -576 с.
4. Акане Томоко. Рассмотрение реформ правовой системы в Японии: достижения и пути углубления, //Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2010, №1.-Б.22.
5. Головистикова А.Н., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права. Учебник. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 832 с.
6. Қодиров Р. Қонун ҳужжатларини такомиллаштириш – давр талаби // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2010, №3.-Б.1-7.
7. Жасимов.И. Ҳуқуқни қўллаш самарадорлигини таъминлашда прокуратура органларининг жамоатчилик билан ҳамкорлиги // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2012, №1.-Б.12-15.
8. Исламов З.М. Проблемы власти: ее понимание, назначение, социальная ценность. -Т.: ТГЮИ, 2003. –244 с
9. Исламов З.М. Юриспруденция. Теория государства.- Т.: “FAN VA TEXNOLOGIYALAR”, 2012. -416 с.
10. Маматов.Х. Ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини такомиллаштириш масалалари, //Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2010, №4.-Б.39.
11. Мирбабаев Б. Эффективная система сдержек и противовесов – приоритетное направление демократизации государственной власти // Народное слово. 1 апреля 2011, №64 (5201)

12. Одилқориев Х.Т., Якубов Ш.У. Миллий ҳуқуқий тизим ва ҳуқуқий қадриятлар. Монография / Одилқориев Х.Т., Якубов Ш.У. Т.:SМI -ASIA, 2010. -400 б.
13. Раҳманов А. Система разделения властей в конституциях зарубежных государств. // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2012, №1.-Б.32-36.
14. Сафаев С.С. К вопросу о децентрализации и совершенствовании государственного управления // Жамият ва бошқарув.2013 йил, №1. -Б.25-32.
15. Умаров.Т. Роль информационно-аналитической работы и планирования в правоприменительной деятельности // Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2010, №3.-Б.13.
16. Умаров.Т. Ўзбекистон Республикасида ахборот ва сўз эркинлигини таъминлашнинг ҳуқуқий асослари, //Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари Ахборотномаси, 2012, №1.-Б.8-11.
17. Хамедов И.А.Некоторые вопросы дальнейшей демократизации и модернизации государственной власти и управления и административно-правового обеспечения этих процессов в Республике Узбекистан // Жамият ва бошқарув.2013 йил, №1. -Б.14-25.
18. Шайо А. Самоограничение власти. Краткий курс конституционализма. – М.: Юристь, 1999. – 292 с.
19. Чиркин В.Е. Государствоведение. –М.: Юристь. 1999. – 329 с.

Инглиз тилидаги адабиётлар

1. Н.Л.Hart. The Concept of Law. Second edition. New York, Oxford University Press, 1997. -315 p.
2. Brian Z. Tamanaha. On the Rule of Law. History, Politics, Theory. - New York, Oxford University Press, 2004. -180 p.
3. Konnie G. Kustron. Introduction to the American Legal System.2013. 1 edition // book.boon.com.
4. Wilson J.Q. Bureacracy: what government agencies do and why they do it. New York. Basic Bokks. New York. 1989. 433 P.

Электрон таълим ресурслари:

1. <http://www.yuridlit.ru>
2. <http://www.allpravo.ru>
3. <http://www.lawbook.ru>
4. <http://www.bookz.ru>
5. <http://www.book.boon.com>.
5. <http://www.lex.uz>
6. <http://www.gov.uz>
7. <http://www.tsil.uz>